

USAID
ВІД АМЕРИКАНСЬКОГО НАРОДУ

РАДА
НАСТУПНЕ ПОКОЛІННЯ

ЗВІТ ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ АНАЛІЗУ ДОСВІДУ ФУНКЦІОНУВАННЯ РИНКІВ ПРИРОДНОГО ГАЗУ В ДЕРЖАВАХ-ЧЛЕНАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

ПРАВА ТА ЗАСТЕРЕЖЕННЯ

Усі права на цю працю, зокрема авторські права, належать Вестмінстерській фундації за демократію та захищені міжнародними законами й законами Великої Британії. Переднявні права інтелектуальної власності авторів визнано й дотримано.

Ця публікація представляє результати дослідження, проведеного консультантами Вестмінстерської фундації за демократію Клименко Ганною та Кравченком Романом. Дослідження мало на меті провести аналіз досвіду функціонування ринків природного газу в державах-членах Європейського Союзу, а саме в Словацькій Республіці, Республіці Польща, Федеративній Республіці Німеччині, Угорщині, Чеській Республіці та Румунії, та забезпечити базу для порівняння та визначення найкращих практик, а також розробки рекомендацій для покращення функціонування ринків природного газу в Україні.

Ця публікація стала можливою завдяки щедрій підтримці американського народу через Агентство США з міжнародного розвитку (USAID) і здійснена в рамках Програми USAID «РАДА: наступне покоління», що є п'ятирічною ініціативою (2021–2026), яку впроваджує ГО «Інтерньюз-Україна». Зміст публікації необов'язково відображає погляди USAID чи уряду Сполучених Штатів.

Детальніше про програму:

<https://internews.ua/rang/about>,

<https://www.facebook.com/usaidradaprogram/>.

м. Київ – 2024 р.

ЗМІСТ

Вступ	3
Розділ 1. Аналіз наявних моделей функціонування ринків природного газу в державах-членах Європейського Союзу (на прикладі Польщі, Румунії, Чехії, Словаччини, Угорщини, Німеччини), їхніх ключових характеристик.....	5
Розділ 2. Ринкова практика в ЄС, функціонування газових бірж.....	29
Розділ 3. Ціноутворення на ринку природного газу в країнах ЄС для кінцевого споживача.....	37
Розділ 4. Порядок обліку споживання природного газу побутовими споживачами та порядок оплати ними всіх складових кінцевої ціни за спожитий природний газ.....	52
Розділ 5. Порядок покладення та виконання спеціальних обов'язків на ринку природного газу. Основні критерії роботи постачальника «останньої надії».....	58
Розділ 6. Принципи регіонального формування та функціонування операторів регіональних газових мереж.....	69
Висновки	81

ВСТУП

З метою підтримки законодавчої роботи Комітету Верховної Ради України з питань енергетики та житлово-комунальних послуг (далі – Комітет) та на виконання завдання Вестмінстерської Фундації за Демократію в Україні (the Westminster Foundation for Democracy) (надалі – WFD), консультантами Клименко Ганною Олександрівною та Кравченком Романом Миколайовичем проведено спільний аналіз досвіду функціонування ринків природного газу в державах-членах Європейського Союзу, а саме у Словацькій Республіці, Республіці Польща, Федеративній Республіці Німеччині, Угорщині, Чеській Республіці та Румунії.

Дослідження консультантів було спрямоване на:

- Проведення всебічного аналізу наявних моделей функціонування ринків природного газу в державах-членах Європейського Союзу, а саме на прикладі Польщі, Румунії, Чехії, Словаччини, Угорщини та Німеччини, визначення їхніх ключових характеристик, а також переваг та недоліків;
- Ознайомлення із загальними засадами ринкової практики в Європейському Союзі та зазначених вище державах-членах ЄС;
- Дослідження основних принципів функціонування газових бірж, їхньої ефективності та впливу на ринки природного газу;
- Здійснення аналізу ціноутворення на ринку природного газу для кінцевого споживача у Польщі, Румунії, Чехії, Словаччині, Угорщині та Німеччині, а також порівняння відповідних механізмів ціноутворення;
- Дослідження порядку обліку споживання природного газу побутовими споживачами та порядку оплати всіх складових кінцевої ціни за спожитий природний газ;
- Визначення основних критеріїв роботи постачальника «останньої надії» та проведення аналізу чинних в обраних для даного дослідження державах-членах Європейського Союзу порядків покладення та виконання спеціальних обов'язків на ринку природного газу;
- Вивчення принципів регіонального формування та функціонування операторів регіональних газових мереж.

Це дослідження має сприяти розумінню складових ринку природного газу в Європейському Союзі, забезпечити базу для порівняння та визначення найкращих практик, а також розробки рекомендацій для покращення функціонування ринків природного газу в Україні.

Розділ 1. Аналіз наявних моделей функціонування ринків природного газу в державах-членах Європейського Союзу (на прикладі Польщі, Румунії, Чехії, Словаччини, Угорщини, Німеччини), їхніх ключових характеристик

Створення єдиного внутрішнього енергетичного ринку є одним з основних пріоритетів політики Європейського Союзу у сфері енергетики та забезпечення енергетичної безпеки. У 2011 році Україна набула членство в Енергетичному Співтоваристві¹ – міжнародній організації, учасниками якої є держави-члени Європейського Союзу та інші країни. Метою Енергетичного Співтовариства є створення інтегрованого загальноєвропейського енергетичного ринку. Відповідна організація була заснована на підставі Договору про створення Енергетичного Співтовариства, підписаного у жовтні 2005 року в Афінах. Країни-учасники Співтовариства беруть на себе зобов'язання в області енергетики, згідно з якими створюють нормативно-правову базу відповідно до Acquis ЄС та лібералізують свої енергетичні ринки. Також, відповідно до Угоди про асоціацію, між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони², Україна взяла на себе зобов'язання щодо співпраці у сфері енергетики та з питань торгівлі енергоносіями, що обумовлює необхідність дослідження досвіду держав-членів Європейського Союзу в енергетичній і, зокрема, газовій сфері, з'ясування сучасної структури та тенденцій розвитку ринку природного газу у відповідних країнах ЄС, що є невід'ємною складовою для повноцінного формування національного конкурентного ринку природного газу та забезпечення енергетичної безпеки України.

Загалом функціонування ринку природного газу в Європейському Союзі регулюється комплексом директив та регламентів, спрямованих на лібералізацію ринку, забезпечення конкуренції та захист інтересів споживачів. Процес формування і розвитку ефективної та дієвої моделі функціонування енергетичного простору країн європейської спільноти здійснювався на підставі Енергетичних пакетів – комплексу заходів і нормативних актів, які розроблялись та приймалися для регулювання та розвитку енергетичного ринку, забезпечення

¹ Енергетичне Співтовариство – https://uk.wikipedia.org/wiki/Енергетичне_співтовариство

² Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони – https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text

енергетичної безпеки, підвищення енергоефективності та сприяння використанню відновлюваних джерел енергії. Кожен енергетичний пакет включав директиви, регламенти та інші нормативні документи, які встановлювали правові рамки для досягнення визначених цілей.

Першим енергетичним пакетом (1996-1998) були встановлені основні правила ринків електроенергії та природного газу. Другий енергетичний пакет (2003) був спрямований на подальшу лібералізацію ринків енергії та підвищення конкуренції. Крім того, основна ідея Другого Енергопакету полягала у відокремленні видобувних та збутових підрозділів від транспортних магістралей (так званого анбандлінгу власності). Таким чином діяльність компаній, що постачають природний газ та електроенергію, повинна бути відділеною від видобутку та генерації. В свою чергу, Третій енергетичний пакет (2009) акцентував увагу на покращенні регулювання, посиленні незалежності регуляторів і створенні умов для інтеграції ринків. Також, ним було передбачено створення і функціонування Незалежного Національного Регулятора для кожної держави-члена Європейського Союзу, який має здійснювати регулювання діяльності компаній в енергетичній сфері³.

З метою досягнення визначених енергетичними пакетами цілей, протягом 1998-2009 років Європейським Союзом було успішно імplementовано три газові директиви, які передбачали створення нових можливостей для бізнесу та збільшення транскордонної торгівлі з метою досягнення прогресу в ефективності енергетичного сектору, конкурентоспроможності європейської економіки, а також для сприяння безпеці постачання та сталому розвитку. Вони також мали на меті створити конкуренцію, зміцнити ринкові зв'язки та перейти до хабової (біржевої) торгівлі та ціноутворення. Кожна наступна директива усувала недоліки попередньої та замінювала її.

Перша газова директива – Директива 98/30/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 22 червня 1998 року про спільні правила внутрішнього ринку природного газу⁴ встановила стандартні правила для внутрішнього ринку, який на

³ Наздогнати та перегнати Америку: четвертий енергетичний пакет ЄС – https://lb.ua/blog/dombrovskiy/365604_nazdoognati_peregnati_ameriku.html#:~:text=Перший%20Енергопакет%20було%20прийнято%201996,ринків%20електроенергії%20та%20природного%20газу.

⁴ Directive 98/30/EC of the European Parliament and of the Council of 22 June 1998 concerning common rules for the internal market in natural gas – <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/1998/30/oj/>

початку нагадував своєрідну мозаїку національних ринків з дуже різними регуляторними режимами. Її реалізація сприяла поступовому впровадженню конкуренції за допомогою практичних заходів, спрямованих на всі ланки циклу видобутку та продажу газу, постійного моніторингу виконання цих заходів та регулярного звітування про хід лібералізації⁵. Окрім переваг, таких як підвищення конкуренції та ефективності функціонування газового ринку, зменшення можливостей для підвищення роздрібних цін та покращення якості обслуговування, імплементація цієї Директиви також мала і певні недоліки. Зокрема, найважливішими серед них були: зростання ризиків для безпеки постачання, пов'язане з недосконалістю ринкових механізмів, злиттями та поглинаннями газових компаній та їх входженням у суміжні сектори. Це створило ризики звуження конкурентного середовища та посилення монополістичних тенденцій.

Імплементація другої газової директиви – Директиви 2003/55/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 26 червня 2003 року про спільні правила внутрішнього ринку природного газу та скасування Директиви 98/30/ЄС⁶ прискорила та поглибила рух до відкриття доступу третім особам через анбандлінг (відокремлення транспортування газу від видобутку та постачання)⁷. Анбандлінг передбачає відокремлення конкурентних видів діяльності (наприклад, таких як видобуток енергоносіїв, виробництво електроенергії, або торгівля ними) від монопольних (транспортування та розподілення електроенергії та газу мережами). Якщо одна компанія здійснює управління магістральною або розподільчою мережею і водночас генерує та продає енергоресурс, у неї є стимул для того, щоб перешкоджати доступу конкурентів до цієї інфраструктури, що шкодить чесній конкуренції на ринку та може спричинити підвищення цін для споживачів. Таким чином, Директива 2003/55/ЄС була спрямована на усунення недоліків Директиви 98/30/ЄС, оскільки досвід впровадження останньої показав значні прогалини існуючої системи та можливості для поліпшення функціонування ринку, зокрема шляхом

⁵ O. Kurbet. The Interdependence Between the Creation of Gas Exchanges and the Factors of European Integration – <http://baltijapublishing.lv/index.php/econedu/article/view/2151/2156>

⁶ Directive 2003/55/EC of the European Parliament and of the Council of 26 June 2003 concerning common rules for the internal market in natural gas and repealing Directive 98/30/EC – <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX%3A32003L0055>

⁷

гарантування рівних умов та зменшення ризиків домінування на ринку, забезпечення недискримінаційних тарифів на передачу та розподіл через доступ до мережі на основі тарифів, опублікованих до їх набрання чинності, та забезпечення захисту прав малих та вразливих клієнтів.

Також, варто відмітити, що Перший та Другий енергетичні пакети були спрямовані на розвиток інфраструктури, газових установок, роздрібного постачання, транспортування та розподілу. Вони були розроблені таким чином, щоб дозволити промисловим та побутовим споживачам вільно обирати постачальника газу на конкурентному ринку. Тому у 2009 році була прийнята третя директива – Директива 2009/73/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 13 липня 2009 року щодо спільних правил внутрішнього ринку природного газу та скасування Директиви 2003/55/ЄС, яка посилила вимоги щодо анбандлінгу та уточнила ролі і обов'язки національних регуляторів для забезпечення більшої прозорості ринкових операцій. У ній, зокрема, зазначено, що трубопроводи, які з'єднують країни ЄС з третіми країнами, повинні підпадати під дію Регламенту ЄС. На виконання умов Третього енергетичного пакету, у 2011 році було створено Агентство зі співробітництва енергетичних регуляторів (ACER) та Європейську мережу операторів систем передачі (ENTSO-E та ENTSO-G). Загалом, Третій енергетичний пакет, який набув чинності у вересні 2009 року, акцентував увагу на покращенні регулювання, посиленні незалежності регуляторів і створенні умов для інтеграції ринків. Безумовними перевагами Третього енергетичного пакету стали забезпечення відкритого та недискримінаційного доступу до мереж, якими транспортуються та розподіляються енергоресурси, усунення бар'єрів між ринками різних країн, отримання споживачами більших прав і можливостей при виборі постачальника енергоресурсів, збільшення перетоків електроенергії між країнами, що допомогло звести до мінімуму відключення електроенергії і дозволило операторам досягти безпеки постачання (наприклад, на рівні 99,9 % у Данії), зниження ціни для побутових споживачів шляхом запровадження сучасних приладів обліку та систем управління енергоспоживанням.

2019 року розпочалася реалізація Четвертого енергетичного пакету (Clean Energy for All Europeans), який спрямований на перехід Європейського Союзу до чистої енергії, підвищення енергоефективності, розвиток відновлюваних джерел енергії та досягнення цілей Паризької угоди.

Впровадження Четвертого енергетичного пакету ЄС є одним із орієнтирів України у відновленні та забезпеченні відбудови на принципах енергоефективності та декарбонізації, тому дослідження існуючих моделей функціонування ринків природного газу в країнах ЄС дозволить виявити найкращі практики та адаптувати їх до національного контексту, що сприятиме підвищенню ефективності, стабільності та прозорості вітчизняного ринку природного газу.

Варто зауважити, що вторгнення росії в Україну мало значний вплив на енергопостачання Європейського Союзу. За останні десятиліття російська федерація стала найважливішим постачальником енергоресурсів до ЄС. У період між 2010-2020 роками близько 40% європейського імпорту газу надходило з росії, а також близько 30% імпорту нафти і більше третини імпорту вугілля. У 2020 році 24,4% валової доступної енергії в ЄС надходило з російських джерел⁸. З огляду на таку залежність, масштабний вплив війни на безпеку постачання та ціни на енергоносії в Європі був неминучим. Однак, значною мірою державам-членам Європейського Союзу вдалось позбутися залежності від росії щодо поставок викопного палива за відносно короткий період часу, а також забезпечити доступну енергію для населення та промисловості, обмежити зростання цін для споживачів та зменшити залежність від російських енергоносіїв.

З іншого боку, у більшості країн Європейського Союзу наслідки війни в Україні призвели до дебатів про реорганізацію енергетичної інфраструктури та майбутню енергетичну політику. Там, де трубопровідний газ продовжуватиме відігравати важливу роль, йдеться про розвиток альтернативних трубопроводів і новий фокус на імпорт з таких країн, як Норвегія, Азербайджан і Алжир. Багато країн розширюють свою інфраструктуру зрідженого природного газу (ЗПГ). Однак, у деяких країнах ще й досі залишається невирішеним питання про те, як зробити енергію доступною без використання ресурсів рф.

З огляду на імплементовані у національне законодавство положення директив, загальні засади та правила функціонування ринків природного газу у державах-членах Європейського Союзу є схожими, що простежується на

⁸ Energy Without Russia. How Europe Has Reacted to the Supply Crisis after the Attack on Ukraine. A Survey on Country Studies – <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/budapest/20680-20231120.pdf>

прикладом Польської Республіки, Угорщини, Румунії, Чехії, Словаччини та Німеччини.

Регулювання ринку природного газу в **Польській Республіці** здійснюється поєднанням національного законодавства, правил та директив Європейського Союзу, про які було зазначено вище. Польський ринок природного газу був одним з найбільш швидкозростаючих в ЄС протягом останніх років. Зі вступом Польщі до ЄС у 2004 році зусилля з прискорення лібералізації польського газового ринку значно зросли. Як і у випадку з електроенергією, Польща є одним з ринків, де спостерігається значне зростання попиту на природний газ. У 2022 році джерела постачання природного газу до Польщі включали 42,2 ТВт-год (прим. – Тераватт-година) внутрішнього видобутку та постачання через трубопровідну інфраструктуру, що з'єднує країну з партнерами на заході, півдні та сході, а також імпорт через LNG-термінал⁹ у Свіноуйсьце, загальним обсягом 164 ТВт-год. Завдяки розширенню транспортної інфраструктури та укладенню нового ф'ючерсного контракту імпорт природного газу до Польщі був диверсифікований. У квітні 2022 року постачання природного газу з росії припинилося (внаслідок розірвання контракту з «Газпромом»). На польському ринку систематично зростає частка зрідженого природного газу (надалі – ЗПГ).

У Польщі прийняття та імплементація Третього енергетичного пакету та правил анбандлінгу призвели до створення оператора газотранспортної системи GAZ-SYSTEM S.A. (TSO – Transmission System Operator), газорозподільних компаній, торговельних компаній та постачальників газу. GAZ-SYSTEM S.A. відіграє стратегічну роль у польській економіці, оскільки компанія відповідає за транспортування природного газу, експлуатує найважливіші газопроводи в Польщі, в тому числі польську ділянку газопроводу Ямал-Європа, а також володіє LNG-терміналом у Свіноуйсьце. Нагляд за діяльністю державного оператора ГТС належить до компетенції Урядового уповноваженого з питань стратегічної енергетичної інфраструктури.

У 2022 році процес побудови єдиної інтегрованої паливно-енергетичної групи завершився поглинанням компаній PGNiG S.A. компанією PKN Orlen S.A. (раніше PKN Orlen SA поглинула Grupa Lotos та Grupa Energa).

⁹ LNG – liquefied natural gas – зріджений природний газ. LNG-термінал – термінал з отримання та регазифікації зрідженого газу

ORLEN S.A. зі своїми дочірніми компаніями продовжує залишатися домінуючим постачальником як на оптовому, так і на роздрібному ринках. ORLEN S.A. є публічним акціонерним товариством, 49,9 % акцій якого належить польському державному казначейству. Gas Storage Poland Sp. z o. o. (GSP) – компанія спеціального призначення, основна діяльність якої полягає у виконанні завдань оператора системи зберігання газу. 14 березня 2024 року GAZ-SYSTEM S.A. уклала угоду з компанією ORLEN про продаж корпоративних прав (частки в статутному капіталі) компанії Gas Storage Poland, в результаті чого GAZ-SYSTEM S.A. стало власником 100% акцій Gas Storage Poland. Таким чином, GAZ-SYSTEM набуває подальшої відповідальності в управлінні стратегічною енергетичною інфраструктурою на газовому ринку Польщі на додаток до своєї ролі як національного оператора газотранспортної системи, оператора польської ділянки транзитного трубопроводу Ямал та оператора LNG-терміналу. Продаж ORLEN своїх акцій у Gas Storage Poland впливає з рішення президента UOKiK (Управління з охорони конкуренції та споживачів, аналог Антимонопольного комітету) щодо злиття між ORLEN та Polskie Górnictwo Naftowe i Gazownictwo (PGNiG). Відповідальність за розвиток зберігання газу в новій ринковій моделі буде покладена на GAZ-SYSTEM S.A., єдиним акціонером якої є Державне казначейство. Крім того, GAZ-SYSTEM та Gas Storage Poland, функціонуючи в рамках однієї групи капіталу, зможуть більш ефективно забезпечити цілісність системи газотранспортування у разі будь-яких кризових ситуацій.

Виконуючи вимоги енергетичних пакетів та відповідних директив, Польща зробила значні кроки до лібералізації ринку природного газу. Зокрема, відбулось відокремлення діяльності з транспортування, розподілу та постачання газу для сприяння конкуренції, а також було забезпечено доступ третіх сторін (TPA – Third Person Access) до газотранспортних і газорозподільних мереж для всіх учасників ринку.

В свою чергу, споживачі природного газу в Польщі мають особливі права та обов'язки відповідно до Закону про енергетику, зокрема право вибору постачальника, який повинен надавати прозору і детальну платіжну інформацію та здійснювати якісне обслуговування.

Ринок природного газу в Польщі також підпорядковується екологічним нормам і правилам безпеки, які гарантують, що видобуток, транспортування та

використання газу відповідають суворим стандартам безпеки та охорони навколишнього середовища. Це включає дотримання екологічних директив ЄС і національних стандартів безпеки.

Управління регулювання енергетики (Urząd Regulacji Energetyki – URE) виконує регуляторну роль у сфері управління паливно-енергетичним комплексом та сприяння конкуренції. Воно видає ліцензії операторам і стежить за змінами цін і тарифів.

Польська служба фінансового нагляду (PFSA) відповідає за нагляд за банківською діяльністю, ринками капіталу, страхуванням, пенсійним забезпеченням та установами, що працюють з електронними грошима.

Реакцією польської влади на кризу на газовому ринку, спричинену російською федерацією, стало проведення заходів, спрямованих на пом'якшення наслідків підвищення цін на газ.

21 грудня 2022 року Міністр клімату та довкілля Польщі видав розпорядження про обсяги закачування високометанового природного газу в газотранспортну мережу у 2022 та 2023 роках, яким знизив рівень зобов'язань щодо біржової торгівлі високометановим газом до щонайменше 30% у 2022 та 2023 роках. Міністр врахував необхідність забезпечення безперебійності постачання газоподібного палива кінцевим споживачам, важливість цін на газоподібне паливо для економіки, а також для функціонування держави та рівного ставлення до учасників ринку.

У грудні 2022 року Сейм прийняв закон про спеціальний захист окремих споживачів газу у 2023 році у зв'язку з ситуацією на ринку газу. Закон передбачав максимальну ціну на газ та тарифи на надання пов'язаних з цим послуг, що застосовуються у розрахунках з окремими споживачами газу у 2023 році, принципи та порядок призначення і виплати компенсації, зокрема за застосування суб'єктом господарювання граничної ціни на газ, принципи та порядок запровадження обов'язку виробників природного газу здійснювати відрахування до спеціального Фонду (Price Difference Payment Fund).

Зростаючий ризик перебоїв у постачанні імпортного газу спричинив безпрецедентну хвилю підвищення цін на газ на оптових ринках по всьому Європейському Союзу, що торкнулось і Польщі. Наслідком такої цінової тенденції

у 2022 році стало значне скорочення споживання природного газу в Польщі на 17,2% порівняно з попереднім роком. Високі ціни на природний газ найбільше вдарили по промислових споживачах, особливо в хімічній та харчовій галузях.

Основним законодавчим актом, що регулює ринок природного газу в Польщі, є Закон про енергетику від 10 квітня 1997 року (Ustawa Prawo energetyczne)¹⁰. Цей закон встановлює основу для функціонування ринку енергоресурсів, у тому числі природного газу, визначає основні інститути у сфері енергетики та межі їх відповідальності. Послуги з транспортування, розподілу, зберігання газоподібного палива, зрідження природного газу або регазифікації скрапленого природного газу можуть надаватися лише оператором системи транспортування, оператором системи розподілу, оператором системи зберігання газоподібного палива, оператором системи зрідженого природного газу або оператором комбінованої системи відповідно. Основні аспекти, які охоплюються цим законом, включають:

- Ліцензування: суб'єкти господарювання, що займаються виробництвом, зберіганням, постачанням, розподілом і торгівлею природним газом, повинні отримати відповідні ліцензії від Управління регулювання енергетики (Urząd Regulacji Energetyki – URE);
- Регулювання тарифів: URE затверджує тарифи на послуги постачання та розподілу газу, щоб забезпечити їх справедливість і відсутність дискримінації;
- Захист споживачів: Закон містить положення щодо захисту прав споживачів, зокрема право бути поінформованим про ціни та умови постачання.

Крім того, у Польщі чинним є Закон про запаси сирової нафти, нафтопродуктів і природного газу, а також правила поведінки у випадку загроз національній паливній безпеці та збоїв на ринку нафти від 16 лютого 2007 року.¹¹ Цей акт передбачає обов'язкове збереження стратегічних запасів природного газу для забезпечення енергетичної безпеки.

¹⁰ Ustawa z dnia 10 kwietnia 1997 r. - Prawo energetyczne. – <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19970540348/U/D19970348Lj.pdf>

¹¹ Ustawa z dnia 16 lutego 2007 r. o zapasach ropy naftowej, produktów naftowych i gazu ziemnego oraz zasadach postępowania w sytuacjach zagrożenia bezpieczeństwa paliwowego państwa i zakłóceń na rynku naftowym – <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20070520343/U/D20070343Lj.pdf>

Детальні правила щодо реалізації положень Закону про енергетику також містяться у підзаконних нормативних актах, виданих міністром енергетики та Президентом URE, положеннях про технічні стандарти будівництва та експлуатації газової інфраструктури, правилах функціонування ринку газу тощо.

Таким чином, правове регулювання ринку природного газу в Польщі є комплексною структурою, що має на меті збалансувати інтереси споживачів, постачальників і держави при забезпеченні енергетичної безпеки та дотриманні екологічних стандартів. Серед переваг польської моделі функціонування ринку природного газу можна виділити лібералізацію ринку та забезпечення конкуренції, що є основою для надання якісних послуг та зниження цін для споживачів, можливість вибору споживачем постачальника газу, чітке та комплексне нормативно-правове регулювання, надійні заходи захисту прав споживачів, законодавчо закріплені вимоги щодо збереження стратегічних запасів природного газу, що підвищує енергетичну безпеку та зменшує ризик перебоїв у постачанні, диверсифікація джерел постачання газу, значні інвестиції в газову інфраструктуру, включаючи транспортні мережі, сховища та термінали зрідженого природного газу, що підвищує потужність і надійність системи газопостачання, постійна модернізація газової мережі. Однак, поруч із цим існують і недоліки відповідної системи: домінуюче положення на ринку кількох великих гравців, таких як PGNiG, що може обмежувати ступінь конкуренції та динаміку ринку, високі бар'єри входу, включаючи потребу у значних капітальних інвестиціях і дотримання нормативних вимог, що може стримувати нових учасників і обмежувати конкуренцію, нестабільність ринкових цін та залежність від імпорту.

Угорщина – країна, що не має виходу до моря, розташована в Центральній Європі і межує зі Словаччиною, Україною, Румунією, Сербією, Хорватією, Словенією та Австрією. Будучи членом ЄС з 2004 року, Угорщина взяла на себе зобов'язання дотримуватися європейських стандартів в енергетичному секторі та прийняти відповідні правила ЄС.

Угорщина є однією з найбільш залежних від імпорту природного газу та нафти країн ЄС, особливо від імпорту з р23осії. До повномасштабного вторгнення майже 90% нафти і природного газу Угорщина отримувала за рахунок імпорту,

причому 64% імпортованої нафти і 95% імпортованого газу надходило з росії¹². Відокремлення від рф є однією з цілей уряду, хоча рівень амбіцій цього відокремлення не є чітким й досі. У сфері ядерної енергетики Угорщина намагається знайти нові джерела імпорту і розглядає можливість співпраці з американською компанією Westinghouse та французькою Framatome. Що стосується природного газу, то Угорщина має довгостроковий контракт з росією, але, схоже, що із закриттям газопроводу «Північний потік» рф не зможе постачати контрактні обсяги, що прискорить відокремлення Угорщини від росії, яке вже повільно відбувається завдяки імпорту зрідженого природного газу, азербайджанського та румунського газу.

Природний газ відіграє важливу роль в енергетичному балансі Угорщини протягом десятиліть. Його частка в енергобалансі була максимальною у 2003 році - близько 45% споживання первинної енергії, але він залишається важливим і сьогодні: за даними на 2021 рік на нього припадало 34,3% споживання первинної енергії. Ще до війни в Україні, Угорщиною було вжито два основні заходи, спрямовані на боротьбу з високими цінами на енергоносії. Обидва заходи полягали у встановленні граничних цін, які не диференціювалися залежно від доходів чи статків. Ці два заходи були збережені і після початку війни, хоча це стало все більшим тягарем для державного бюджету.

З 2013 року по серпень 2022 року ціни на електроенергію для кінцевого споживача в житловому секторі були законодавчо закріплені. Фіксовані ціни для кінцевого споживача діяли навіть тоді, коли ціни на енергоносії на ринку були нижчими за фіксовану ціну, але в останні кілька років ринкові ціни були вищими, що призвело до величезних втрат для державного бюджету. В умовах енергетичної кризи утримання граничних цін стало неможливим, хоча перед весняними виборами уряд заявляв, що низькі ціни залишатимуться. Незважаючи на це, наприкінці липня 2022 року було запроваджено верхню межу для кількості енергії, яку можна придбати за цінами, встановленими урядом. У новій системі існує так званий «середній» рівень споживання як для природного газу, так і для електроенергії. Нижче цього рівня зберігається субсидована ціна. Вище цього

¹² Dora Csernus. Energy without Russia. The Consequences of the Ukraine war and the EU Sanctions on the Energy Sector in Europe. Country Report Hungary – <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/budapest/20509.pdf>

рівня застосовуються ринкові ціни. Цей захід, запроваджений всього за кілька днів, поставив мільйони домогосподарств у дуже скрутне фінансове становище

Більш структурована відповідь на кризу була представлена в липні 2022 року, коли уряд оголосив надзвичайний стан через енергетичну кризу та оголосив план дій з 7 пунктів для підвищення стійкості країни:

1. Збільшення власного видобутку природного газу.
2. Забезпечення додаткових джерела постачання газу та поповнення запасів природного газу.
3. Заборона експорту енергоносіїв та дров.
4. Збільшення власного видобутку бурого вугілля.
5. Перезапуск всіх блоків буровугільної електростанції «Матра».
6. Якнайшвидший початок етапу будівництва атомної електростанції Пакш-2.
7. Зміна системи фіксованих цін на енергоносії для домогосподарств, шляхом запровадження середнього рівня споживання, при перевищенні якого споживачі мають сплачувати ринкову ціну на газ та електроенергію.

Загалом, Угорщина все ж має обмежений внутрішній видобуток природного газу, зокрема компанія MOL Group займається видобутком природного газу в країні. Угорщина є частиною європейської газової мережі через трубопроводи з Австрією, Словаччиною, Україною, Румунією, Хорватією та Сербією, що сприяє транскордонній торгівлі газом.

Головним оператором систем транспортування (TSO) в Угорщині є FGSZ Ltd., що забезпечує транспортування природного газу від пунктів імпорту до внутрішніх розподільних мереж та великих споживачів. В свою чергу, за постачання природного газу споживачам відповідають такі місцеві компанії як TIGÁZ, FŐGÁZ і E.ON Hungary.

Контролюючим органом, що регулює ринок природного газу, забезпечуючи дотримання нормативних актів, встановлюючи тарифи та захищаючи інтереси споживачів, є Угорський орган регулювання енергетики та комунальних послуг (Magyar Energetikai és Közmű-szabályozási Hivatal – MEKH). Його ключові функції є ідентичними до функцій регуляторних органів в інших країнах та включають видачу ліцензій, затвердження тарифів, моніторинг діяльності на ринку та забезпечення дотримання нормативних вимог. Він видає різні нормативні акти та

рішення, які встановлюють методику розрахунку та затвердження тарифів, ринкові правила та заходи захисту споживачів. Центральний банк Угорщини, Nemzeti Bank (MNB), здійснює постійний нагляд за юридичними та фізичними особами, на яких поширюється дія законів фінансового сектору.

З 2021 року запуск терміналу Крк диверсифікував угорське та регіональне постачання природного газу, причому нинішні потоки газу йдуть переважно на схід із Хорватії до Угорщини. Так, у 2022 році з Хорватії до Угорщини надійшло 11 ТВт-год природного газу, а на кінець жовтня 2023 року – 9,8 ТВт-год, що становить майже 10% від загального імпорту. У протилежному напрямку Угорщина експортувала лише 0,6 ТВт-год і 0,5 ТВт-год відповідно, що становить приблизно 2-3% від загального експорту.

У 2021 році з'єднання між Республікою Сербія та Угорщиною розвело двонаправлені потоки завдяки будівництву нового трубопроводу Kiskundorozsma 2 в бік Угорщини. Проект включав будівництво 15-кілометрового трубопроводу, здатного транспортувати 89,7 ТВт-год/рік (8,5 млрд кубометрів) природного газу до Угорщини та встановлення нової вимірювальної станції¹³.

Схоже до інших європейських країн, основним законом у відповідній сфері є Закон про постачання природного газу (Закон XL від 2008 року)¹⁴, який містить основні положення щодо функціонування ринку газу, регуляторних органів, видачі ліцензій тощо. Деталізують положення закону окремі технічні стандарти та кодекси, що забезпечують безпечну та ефективну роботу інфраструктури природного газу. До них належать правила будівництва, технічного обслуговування, експлуатації та протоколи безпеки трубопроводів. Роботи з природним газом повинні відповідати національному законодавству та законодавству ЄС про охорону навколишнього середовища, зокрема щодо оцінки впливу на навколишнє середовище, контролю викидів і стандартів безпеки.

Відповідно до політики ЄС, Національний енергетичний і кліматичний план (NECP) Угорщини окреслює заходи щодо збільшення використання

¹³ SEEGAS Report. Initiative Update and Post-Crisis Development Analysis – <https://euagenda.eu/publications/seegas-2-0-initiative-update-and-post-crisis-development-analysis>

¹⁴ Act No. XL of 2008 on natural gas supply and Governmental Decree No. 19 of 2009 (I.30.) implementing the provisions of the Act – <https://faolex.fao.org/docs/pdf/hun106999.pdf>

відновлюваних джерел енергії та скорочення викидів вуглецю в енергетичному секторі, включаючи природний газ.

В Угорщині є лише один газовий TSO – FGSZ Zrt., який є 100% дочірньою компанією національної нафтової компанії MOL Nyrt. Поруч із ним діють 11 операторів ГРМ, CEEGEX – угорська газова біржа; MVM як трейдер природного газу та MVM Next як постачальник універсальних послуг, HEXUM та MFGT, компанії-зберігачі. Станом на 2023 році в Угорщині налічується близько 150 компаній, що торгують газом.

Однією з найбільш енергонезалежних країн в Європейському Союзі є **Румунія**¹⁵, оскільки має найбільші запаси газу на суші, які оцінюються в 60-80 мільярдів кубометрів. Крім того, країна поєднує видобуток нафти та газу з іншими джерелами енергії, такими як гідроелектростанції, вугілля, вітрова та атомна енергія. З моменту повномасштабного вторгнення РФ до України, Румунія змогла збільшити внутрішній видобуток газу та, скориставшись відносно теплою зимою 2022/2023 років, тримала під контролем внутрішнє споживання. Цьому допомогла і приділена увага до зберігання газу протягом теплої пори року. У листопаді 2022 року Румунія накопичила в підземних сховищах втричі більше природного газу, ніж у листопаді 2021 року. Споживання також скоротилося за той самий аналізований період на 20 відсотків¹⁶. Ці кумулятивні фактори (м'яка зима, зосередженість на зберіганні, менше споживання тощо) допомогли імпорту досягти історичного мінімуму в січні та лютому 2023 року.

Основним законодавчим актом, що здійснює регулювання ринку природного газу в Румунії є Закон №123/2012 про електроенергію та природний газ¹⁷. Він встановлює правові основи організації та функціонування ринку природного газу, включаючи видобуток, транспортування, розподіл, постачання та зберігання природного газу. Ключові положення включають лібералізацію ринку, захист споживачів і регуляторний нагляд, як це передбачено положеннями відповідних директив ЄС. Внутрішній видобуток газу є ключовою частиною

¹⁵ Corina Murafa. Energy without Russia. The Consequences of the Ukraine war and the EU Sanctions on the Energy Sector in Europe. Country Report Romania – <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/budapest/20487.pdf>

¹⁶ Corina Murafa. Energy without Russia. The Consequences of the Ukraine war and the EU Sanctions on the Energy Sector in Europe. Country Report Romania – <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/budapest/20487.pdf>

¹⁷ LEGEA nr. 123 din 10 iulie 2012 a energiei electrice și a gazelor naturale – https://climate-laws.org/documents/law-no-123-of-july-10-2012-of-electricity-and-natural-gas_4e06?id=law-no-123-of-july-10-2012-of-electricity-and-natural-gas_d3a4

постачання газу в державі. Основними виробниками газу є такі компанії, як Romgaz і OMV Petrom, які відповідають за приблизно 95% загального внутрішнього видобутку газу. Регулювання ринку природного газу здійснюється Національним органом регулювання енергетики (Autoritatea Națională de Reglementare în domeniul Energiei – ANRE), який був заснований відповідно до Закону №123/2012 та здійснює видачу ліцензій, встановлює тарифи, затверджує мережеві кодекси і забезпечує дотримання правових та нормативних вимог. ANRE також видає накази та рішення, які встановлюють методики розрахунку та затвердження тарифів на транспортування, розподіл і постачання природного газу, а також забезпечують справедливе ціноутворення та захищають інтереси споживачів. Роботи, пов'язані із природним газом повинні відповідати національним законам про охорону навколишнього середовища, зокрема щодо оцінки впливу на навколишнє середовище, контролю за викидами та поводження з відходами. Відповідне законодавство включає Закон №292/2018 про охорону навколишнього середовища та різні спеціальні нормативні акти.

Національна газотранспортна компанія Transgaz управляє транспортною мережею в Румунії, що забезпечує транспортування природного газу від внутрішніх видобувних майданчиків і точок імпорту до різних розподільчих мереж і великих споживачів. Крім того, Румунія інтегрована в європейську газову мережу, трубопроводи з'єднуються з сусідніми країнами, що дозволяє здійснювати транскордонну торгівлю газом.

У Румунії є 94 постачальники газу, 29 розподільних компаній, найбільшими з яких є Distrigaz Sud Retele Srl, E.ON Gaz Distribuție та SC Delgaz Grid, а також 11 трейдерів-операторів на ринку природного газу.

Внутрішній ринок природного газу складається з двох ринків: регульованого ринку (діяльність, що стосується природної монополії та постачання за регульованими цінами) та конкурентного ринку (включає продаж природного газу на оптовому та роздрібному ринках).

Що стосується нещодавніх законодавчих змін, то у 2022 році Румунське агентство з регулювання енергетики (ANRE) запровадило низку нормативно-правових актів щодо оптового ринку газу:

- Наказ № 138 від 14.12.2022 року про обов'язок продавати природний газ на централізованих ринках виробникам природного газу, річний обсяг виробництва яких за попередній рік перевищує 3 000 000 МВт-год. Нормативний акт був виданий у зв'язку з прийняттям Надзвичайної постанови Уряду № 119/2022. Відповідно до Постанови, виробники природного газу, річний обсяг видобутку яких за попередній рік перевищує 3 ТВт-год, зобов'язані прозоро, публічно та недискримінаційно запропонувати на централізованих ринках Румунії продаж мінімальних обсягів природного газу з поставкою у період з 1 січня 2023 року по 31 грудня 2024 року.
- Наказ №66 від 13.04.2022 року про затвердження Методики визначення рівня мінімальних запасів природного газу, які власники ліцензій на постачання природного газу зобов'язані створити у період з квітня 2022 року по жовтень 2022 року. Ця методика врегулювала зобов'язання постачальників природного газу та виробників теплової енергії, які вирішили купувати природний газ безпосередньо у видобувних компаній, створити мінімальний запас природного газу в підземних сховищах газу на період з квітня 2022 року по жовтень 2022 року в обсязі не менше 30% від обсягу природного газу, необхідного для споживання кінцевими споживачами у власному портфелі.

Оптово-роздрібний ринок у Румунії побудований наступним чином: на оптовому ринку виробники та імпортери газу продають природний газ великим споживачам і розподільним компаніям. Транзакції часто відбуваються через двосторонні контракти або на торгових платформах, таких як Румунська товарна біржа. На роздрібному ринку кінцеві споживачі, включаючи домогосподарства та малі підприємства, купують природний газ у роздрібних постачальників. Завдяки лібералізації ринку споживачі можуть обирати постачальників на основі конкурентних пропозицій. Газосховища у Румунії мають вирішальне значення для забезпечення постачання в періоди пікового попиту та надзвичайних ситуацій. Компанія Romgaz управляє кількома підземними сховищами, допомагаючи збалансувати попит і пропозицію протягом року. Також, Румунія працює над проектами з диверсифікації своїх джерел газу, такими як розвідка шельфових газових родовищ у Чорному морі та розвиток інфраструктури для імпорту ЗПГ (зрідженого природного газу). Міністерство економіки та енергетики Румунії відповідає за розробку національної енергетичної стратегії Румунії.

Щодо нових проектів Румунії з видобутку газу, то проект розробки природного газу в Мідії (проект MGD) розпочав видобуток у червні 2022 року і став першою новою розробкою морського газу в Румунії за понад 30 років. Проект, розроблений на газових родовищах Ана та Дойна, відкритих у 1995 та 2007 роках відповідно, містить близько 10 мільярдів кубометрів газу. Що стосується промислової інфраструктури, проект MGD передбачає копання п'яти видобувних свердловин (однієї підводної свердловини на Дойні та чотирьох видобувних свердловин на Ані), з'єднання підводного видобувного вузла на родовищі Дойна через 18-кілометровий трубопровід до видобувної платформи та транспортування газу з платформи Ана до берега через 121 км підводного трубопроводу. Поточний добовий видобуток становить 3,1 млн кубометрів газу, досягнутий за перший місяць. Розрахункова мета видобутку протягом наступних трьох років протягом десятирічного терміну експлуатації родовищ становить приблизно 1 мільярд кубічних метрів газу на рік.

Крім того, у червні 2023 року OMV PETROM і ROMGAZ досягли угоди щодо остаточного інвестиційного рішення (FID) на суму 4 мільярди євро для початку розробки проекту Neptun Deep. Маючи спільну частку в 50% кожна, обидві компанії мають намір розпочати розробку комерційних газових родовищ Domino і Pelican South на блоці Neptun Deep. Очікується, що проект із датою введення в експлуатацію у 2027 році матиме загальний видобуток 100 млрд кубометрів, а пік виробництва становитиме приблизно 8 млрд кубометрів на рік протягом десяти років. Це буде перший глибоководний морський проект, здійснений у Румунії. Серед інфраструктури, необхідної для його розвитку, проект включатиме десять свердловин, три підводні видобувні системи та пов'язані з ними трубопроводи, морську платформу, магістральний газопровід і газовимірювальну станцію.

Модель функціонування ринку природного газу у **Чеській Республіці** дещо відрізняється від попередніх країн, оскільки країна має обмежений внутрішній видобуток природного газу, більшість природного газу імпортується. Станом на квітень 2024 року Чехія продовжувала імпортувати у великих кількостях природний газ з російської федерації (у січні 2024 року частка загального імпорту газу з рф сягнула майже 62%), однак представники уряду заявили, що у 2025 році країна позбудеться цієї залежності завдяки збільшенню потужності італійського

трубопроводу TAL, за яким слідує німецький трубопровід IKL, що веде до Чехії. Також, найбільшими імпортерами газу до Чеської Республіки виступають Азербайджан та Казахстан.

Основним оператором транспортної системи (TSO) Чеської Республіки є Net4Gas, який відповідає за експлуатацію, обслуговування та розвиток національної газотранспортної мережі. Він забезпечує транспортування природного газу від пунктів імпорту до внутрішніх розподільчих мереж і великих споживачів. До основних місцевих розподільчих компаній (LDC) належать GasNet і Pražská plynárenská, які відповідають за розподіл природного газу кінцевим споживачам, включаючи домогосподарства та підприємства. Вони обслуговують і керують місцевими розподільними мережами.

Офіс регулювання енергетики (Energetický regulační úřad - ERU) здійснює регулювання ринку природного газу, нагляд за дотриманням правил, встановлює тарифи та захищає інтереси споживачів. Головним оператором підземних сховищ газу в Чехії є RWE Gas Storage CZ, який допомагає збалансувати попит і пропозицію протягом року.

Виробники та імпортери газу продають природний газ великим споживачам і розподільним компаніям. Транзакції часто відбуваються через двосторонні контракти або на торгових платформах, таких як Центральноєвропейський газовий хаб (CEGH). Відповідно до положень європейських директив, Чеська Республіка, як і інші країни, лібералізувала свій ринок газу, дозволивши споживачам обирати своїх постачальників, сприяючи таким чином конкуренції між постачальниками. Крім того, Чехія також здійснює інтеграцію з європейськими газовими ринками та працює над проектами диверсифікації своїх джерел газу, такими як дослідження альтернативних шляхів імпорту та розвиток інфраструктури для імпорту ЗПГ (зрідженого природного газу).

Законодавче регулювання ринку природного газу в Чеській Республіці є комплексним і включає кілька законів, указів і постанов, які регулюють виробництво, імпорт, транспортування, розподіл, зберігання та торгівлю природним газом. Зокрема, Закон про умови ведення бізнесу та діяльність державної адміністрації в енергетичному секторі та про внесення змін до деяких

законів (Закон про енергетику) (Закон № 458/2000)¹⁸ є наріжним правовим актом, що регулює енергетичний сектор, включаючи ринок природного газу. У ньому викладено загальні принципи, права та обов'язки учасників ринку, вимоги до ліцензування та ролі регуляторних органів. Закон також сприяє лібералізації ринку природного газу, забезпечуючи споживачам можливість вибору постачальників. Також, законом визначено ліцензійні вимоги для різних видів діяльності на ринку природного газу, включаючи виробництво, розподіл і постачання. Однак, розробкою та впровадженням методик розрахунку тарифів на транспортування, розподіл та постачання газу, ринкових правил займається Офіс регулювання енергетики (ERÚ). Технічні вимоги до газових споруд та мереж, а також правила функціонування ринку газу передбачені у Постанові 349/2015 про правила ринку газу¹⁹.

Так само, як і в інших країнах, у Чехії діє Закон про охорону навколишнього середовища (Закон №17/1992)²⁰, який проголошує, що діяльність у сфері природного газу повинна відповідати національним актам про навколишнє середовище, які включають положення щодо оцінки впливу на навколишнє середовище, контроль за викидами та поводження з відходами. Не менш важливим є Закон №189/1999 «Про аварійні запаси нафти, управління нафтовими аваріями та внесення змін до деяких законодавчих актів» (коротко – Закон «Про аварійні запаси нафти»)²¹, який передбачає обов'язкове утримання запасів газу на випадок надзвичайних ситуацій для забезпечення безпеки постачання під час збоїв.

Таким чином, модель функціонування ринку природного газу в Чеській Республіці має кілька переваг, включаючи конкуренцію, енергетичну безпеку, регулятивний нагляд, розвиток інфраструктури та переваги для навколишнього середовища. Однак вона також стикається з такими проблемами, як нестабільність цін, застаріла інфраструктура, залежність від імпорту та екологічні

¹⁸ Zákon o podmínkách podnikání a o výkonu státní správy v energetických odvětvích a o změně některých zákonů (energetický zákon) – <https://www.e-sbirka.cz/sb/2000/458?zalozka=text>

¹⁹ Vyhláška č. 349/2015 Sb. o Pravidlech trhu s plynem – <https://www.e-sbirka.cz/sb/2015/349?zalozka=text>

²⁰ Zákon o životním prostředí 17/1992 – https://www.aspi.cz/products/lawText/1/39673/88/2/zakon-c-17-1992-sb-o-zivotnim-prostredi/zakon-c-17-1992-sb-o-zivotnim-prostredi#c_1555

²¹ Zákon 189/1999 o nouzových zásobách ropy, o řešení stavů ropné nouze a o změně některých souvisejících zákonů (zákon o nouzových zásobách ropy) – <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1999-189>

проблеми. Збалансування цих факторів має вирішальне значення для сталого та ефективного функціонування ринку.

До початку російського вторгнення в Україну в лютому 2022 року **Словаччина** повністю залежала від імпорту енергоносіїв (майже на 100% від російського імпорту природного газу та нафти), оскільки країна має мінімальний внутрішній видобуток газу. Російське вугілля становило близько третини імпорту твердого палива. Після вторгнення РФ до України, Словаччина почала диверсифікувати постачальників природного газу, і наразі їй вдалося замінити більше третини російського газу. Словаччина є ключовою транзитною країною для природного газу в Європі, завдяки трубопроводам, що з'єднуються з Чеською Республікою, Австрією, Угорщиною та Україною, що сприяє транскордонній торгівлі газом.

Головним оператором транспортної системи (TSO) у Словаччині є Eustream, що забезпечує транспортування природного газу від пунктів імпорту до внутрішніх розподільчих мереж і великих споживачів. Компанія SPP-distribúcia, a.s. володіє та управляє газорозподільною мережею в Словацькій Республіці. Вона займається розподілом природного газу з газотранспортних мереж через газорозподільні системи до кінцевих споживачів, а також забезпеченням підключення до розподільчої мережі та зняття показань лічильників спожитого природного газу. Компанія також забезпечує продаж розподільчих потужностей, розвиток, експлуатацію та обслуговування газових мереж, а також балансування та диспетчеризацію газу. Вона обслуговує домогосподарства, малих комерційних споживачів, середніх та великих комерційних споживачів, міста та села, постачальників газу, виробників біогазу та великих промислових споживачів. Компанія була зареєстрована у 2004 році, її штаб-квартира знаходиться у Братиславі, Словаччина.

Регулюванням ринку природного газу займається Управління регулювання мережевих галузей (ÚRSO – Úrad pre reguláciu sieťových odvetví), забезпечуючи дотримання правил, встановлюючи тарифи та захищаючи інтереси споживачів. В свою чергу, управлінням підземними сховищами газу в Словаччині здійснює компанія Nafta a.s.

Як і інші країни Європейського Союзу, у Словаччині прогресує лібералізація ринку, кожен споживач має змогу обирати постачальника газу

відповідно до ціни та якості послуг, однак держава має і регульовані ціни для захисту вразливих категорій споживачів.

Законодавче регулювання ринку природного газу в Словаччині побудовано таким чином, щоб забезпечити добре функціонуючий, конкурентоспроможний і прозорий ринок, що відповідає як національним інтересам, так і директивам Європейського Союзу. Так, основним нормативно-правовим актом у цій галузі є Закон про енергетику (Закон № 251/2012)²², що регулює енергетичний сектор, включно із ринком природного газу. Він окреслює права та обов'язки учасників ринку, встановлює критерії для ліцензування різних видів діяльності на ринку природного газу, включаючи виробництво, передачу, розподіл і постачання, визначає роль регуляторних органів, а також має положення щодо захисту прав споживачів, забезпечення справедливого ціноутворення та надійного постачання. Встановленням методології для розрахунку тарифів, видачою ліцензій, моніторингом діяльності на ринку, забезпеченням прозорості та чесної конкуренції на ринку займається ÚRSO. На виконання вимог європейського законодавства, у державі також діє Закон про охорону навколишнього середовища (Закон №543/2002).

Як найбільший споживач енергії в ЄС, **Німеччина** займає особливе місце в європейському енергетичному секторі. Аналіз функціонування ринку природного газу у Федеративній Республіці Німеччині показав, що значна залежність Німеччини від імпорту енергоносіїв з росії, зокрема природного газу, стала величезним викликом для німецького уряду, коли розвинулася енергетична (цінова) криза. Значна частина енергетичного імпорту Німеччини у 2021 році припадала саме на РФ. Того року 34% мінеральної нафти, 53,6% природного газу та 50% кам'яного вугілля походили саме з російських джерел. Іншими важливими країнами-імпортерами були Норвегія, Нідерланди, США, Австралія та Казахстан. Забезпечення енергетичної безпеки, незважаючи на різке скорочення обсягів імпорту з росії, стало серйозною проблемою з огляду на залежність від російських енергоносіїв.

Крім того, стрімке зростання цін на природний газ (трубопровідний і ЗПГ) і бензин стало основною проблемою, що вимагало уваги і стратегічного

²² Zákon 251/2012 o energetike a o zmene a doplnení niektorých zákonov – <https://www.zakonypreludi.sk/zz/2012-251>

планування з боку уряду ФРН для пом'якшення економічних наслідків і підтримки стабільного енергопостачання. Як наслідок, 3 березня 2022 року було оголошено рівень раннього попередження, а 23 червня 2022 року – рівень тривоги «Надзвичайного плану щодо газу»²³.

Незважаючи на триваючу війну в Україні та виклики, спричинені нею, Німеччині вдалося забезпечити енергетичну безпеку для населення. Тим не менш, тимчасове заміщення імпорту російських енергоносіїв, особливо природного газу, вимагало збільшення імпорту трубопровідного газу з Норвегії та Нідерландів, а також скрапленого природного газу через Бельгію, Нідерланди та перші два власні плавучі LNG-термінали, встановлені всього за 8 місяців на німецькому узбережжі Північного моря, а також деякого тимчасового використання вугільних електростанцій з інтенсивними викидами CO₂. Певний внесок також зробило постійне розширення використання відновлюваних джерел енергії для виробництва електроенергії та енергоефективності в будівлях. Крім того, для забезпечення стабільності національної економіки були необхідні значні інвестиції та субсидії. Також, через дефіцит газу Німеччиною були укладені нові контракти на постачання ЗПГ з Катаром та Сенегалом.

Через відсутність у довоєнний період інфраструктури терміналів для вивантаження ЗПГ на судна, реалізується будівництво плавучої установки зберігання та регазифікації (FSRU) та наземних терміналів. З початку 2023 року працюють два державні та один приватний термінали, що призвело до того, що поточна операційна потужність становить 13,5 млрд. м³ СПГ/рік. До 2025 року сукупна потужність п'яти державних FSRU досягне 27 млрд. м³ ЗПГ/рік, на додаток до 10 млрд. м³ ЗПГ/рік приватного FSRU. Після завершення будівництва ще трьох наземних терміналів до 2027 року імпортні потужності досягнуть 54 млрд. м³ ЗПГ на рік. Ліцензії на експлуатацію терміналів дійсні до 31 грудня 2043 року. За консервативними сценаріями, річний попит на природний газ у Німеччині у 2030 році становитиме 74 млрд. м³, тоді як рішучі дії у напрямку кліматичної нейтральності можуть призвести до зниження попиту. Уряд Німеччини обґрунтовує свої плани побоюваннями перебоїв у постачанні газу з Норвегії, а

²³ Існує три рівні, які використовуються для підготовки до можливих перебоїв у постачанні газу відповідно до законодавства Німеччини про енергетичну безпеку: рівень раннього попередження, рівень попередження та рівень надзвичайних ситуацій.

також необхідністю забезпечення потужностей для постачання до сусідніх країн Центральної Європи.

Модель функціонування ринку природного газу в Німеччині є комплексною та включає кілька етапів, включаючи виробництво, імпорт, транспортування, розподіл, зберігання та регулювання. Як вже було зазначено, Німеччина має обмежений внутрішній видобуток природного газу. Такі компанії, як Wintershall Dea та Neptune Energy, займаються внутрішнім видобутком природного газу.

Операторами систем транспортування (TSO) виступають такі оператори, як Open Grid Europe (OGE), GASCADE, Thyssengas та інші, які керують національною газотранспортною мережею. Вони забезпечують транспортування природного газу від пунктів імпорту до внутрішніх розподільчих мереж і великих споживачів. В свою чергу, такі компанії як, наприклад, E.ON, RWE та Stadtwerke (муніципальні комунальні підприємства), розподіляють природний газ кінцевим споживачам, включаючи домогосподарства та підприємства. Вони обслуговують і керують локальними розподільними мережами.

Регулювання ринку газу здійснюється Федеральним мережевим агентством (Bundesnetzagentur - BNetzA). BNetzA, яке було засноване на підставі енергетичного закону (EnWG) та відповідає за регулювання ринку природного газу. Його ключові функції включають видачу ліцензій, затвердження тарифів, моніторинг діяльності на ринку та забезпечення дотримання нормативних вимог, а також розробка та впровадження ринкових правил для забезпечення прозорості та чесної конкуренції.

Виробники та імпортери газу продають природний газ великим споживачам і розподільним компаніям. Транзакції часто відбуваються через двосторонні контракти або на торгових платформах, таких як Європейська енергетична біржа (EEX) і Центральноєвропейський газовий хаб (CEGH).

Не менш важливим є функціонування газосховищ, адже ці об'єкти мають вирішальне значення для забезпечення постачання в періоди пікового попиту та надзвичайних ситуацій. Такі компанії, як Uniper Energy Storage, VNG Gasspeicher та інші, керують підземними сховищами газу в Німеччині, допомагаючи збалансувати пропозицію та попит протягом року.

Ринок природного газу в Німеччині працює в рамках надійної нормативно-правової бази, розробленої для забезпечення стабільного, конкурентного та прозорого ринку. Ця система охоплює всі аспекти ринку, від виробництва та імпорту до постачання та захисту споживачів, водночас сприяючи екологічній стійкості та лібералізації ринку.

Основним нормативно-правовим актом у цій галузі є Закон про енергетичну промисловість (Energiewirtschaftsgesetz - EnWG)²⁴, що регулює енергетичний сектор, включаючи ринок природного газу. У ньому викладено принципи, права та обов'язки учасників ринку, вимоги до ліцензування та ролі регуляторних органів.

Крім того, у Німеччині діє Федеральний закон про контроль над викидами (Bundes-Immissionsschutzgesetz - BImSchG), а також Закон про захист прав споживачів (Gesetz gegen den unlauteren Wettbewerb - UWG), що захищає права споживачів в тому числі на ринку природного газу, забезпечуючи прозорі рахунки, механізми вирішення спорів і якість обслуговування.

Таким чином, правове регулювання ринку природного газу в Німеччині покликане забезпечити стабільний, конкурентний і прозорий ринок, який відповідає як національним інтересам, так і директивам Європейського Союзу.

Отже, з огляду на викладене вище, можна дійти до висновку, що відповідні країни Європейського Союзу керуються загальними положеннями та правилами і мають схожі моделі функціонування ринків природного газу, адже прагнуть до диверсифікації джерел природного газу з метою зменшення залежності від окремих країн-постачальників, забезпечують лібералізацію ринку та посилення конкуренції, надають можливість споживачам вільно обирати постачальників газу, інвестують в модернізацію та розвиток газової інфраструктури. Окремі особливості ринків природного газу відповідних країн будуть розглянуті в наступних розділах.

²⁴ Gesetz über die Elektrizitäts- und Gasversorgung (Energiewirtschaftsgesetz - EnWG) – https://www.gesetze-im-internet.de/enwg_2005/BJNR197010005.html

Розділ 2. Ринкова практика в ЄС, функціонування газових бірж

Міжнародна торгівля природним газом з кожним роком збільшується в зв'язку з ростом світового попиту на природний газ, скороченням запасів газу в Європі, США і деяких частинах Азії, зниженням витрат на транспортування природного газу, особливо для зрідженого газу, вимогою диверсифікації поставок і підвищенням цін на газ.

Газові біржі в Європейському Союзі є важливими платформами для торгівлі природним газом, що забезпечують прозорість цін і сприяють конкурентному середовищу.

Найбільшою газовою біржою в Європі є Title Transfer Facility (ТТФ), розташована в Нідерландах, а саме є частиною мережі Gasunie, що управляє газотранспортною системою Нідерландів. ТТФ є головним хабом для торгівлі природним газом у Європі і відіграє ключову роль у встановленні цін на газ у регіоні. За обсягами торгівлі ТТФ перевищує інші європейські газові хаби, такі як, наприклад, NBP (National Balancing Point) у Великобританії. Ціни на газ, встановлені на ТТФ, використовуються як основний референтний індикатор для багатьох інших газових ринків у Європі. Контракти на ТТФ включають як спотові, так і довгострокові угоди. Торгівля на ТТФ забезпечує високу прозорість, оскільки дані про торгівлю доступні у реальному часі, а ринок регулюється відповідно до європейських стандартів, що забезпечує високу ступінь довіри з боку учасників ринку. В свою чергу, Нідерланди мають розвинену інфраструктуру для зберігання та транспортування газу, що включає великі сховища і мережу газопроводів,

У Польщі правове регулювання діяльності товарних бірж здійснюється на основі двох головних нормативно-правових актів: Закону про товарні біржі (Ustawa o giełdach towarowych)²⁵ та Закону про торгівлю фінансовими інструментами (Ustawa o obrocie instrumentami finansowymi)²⁶.

Закон про товарні біржі від 26 жовтня 2000 року (Dz.U. 2000 nr 103 poz. 1099) створює основну правову базу для функціонування товарних бірж у Польщі. Він окреслює принципи, організацію та функціонування товарних бірж, а також

²⁵ Ustawa z dnia 26 października 2000 r. o giełdach towarowych (Dz.U. 2000 nr 103 poz. 1099) – <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20001031099>

²⁶ Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o obrocie instrumentami finansowymi (Dz.U. 2005 nr 183 poz. 1538) – <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu20051831538>

визначає ролі різних суб'єктів, що беруть участь у торговому процесі. Закон визначає товарну біржу як регульований ринок, на якому торгують товарами та їх похідними. До товарів відносяться сировина, сільськогосподарська продукція, різні види енергії (та газоподібного палива в розумінні Закону про енергетику) та інші товари, визначені правилами біржі. Відповідно до статті 5 даного Закону, товарна біржа може бути створена та здійснювати діяльність виключно у організаційно-правовій формі акціонерного товариства. Для створення та роботи товарної біржі потрібна ліцензія Польського органу фінансового нагляду, який відповідає за нагляд і забезпечення дотримання закону. Товарна біржа повинна мати чітку організаційну структуру, включаючи раду директорів і наглядову раду, відповідальну за управління та нагляд.

Товарні біржі повинні встановити та опублікувати детальні правила торгівлі, включаючи процедури лістингу, години торгів, типи замовлень і методи виконання. Ці правила забезпечують стандартизовані та прозорі торгові процеси. Усі угоди, укладені на біржі, мають проходити кліринг і розрахунки через призначені клірингові центри, щоб зменшити ризик контрагента, та забезпечити фінансову стабільність.

Закон також встановлює суворі правила для запобігання маніпулюванню ринком, інсайдерській торгівлі та іншим шахрайським діям. Біржі повинні впроваджувати заходи для моніторингу торговельної діяльності та забезпечення дотримання цих правил. Поруч із цим, Закон передбачає механізми вирішення спорів між учасниками ринку, включаючи процеси арбітражу та медіації. Це забезпечує чесне та ефективне вирішення конфліктів.

Загалом, Закон зазнав низки поправок, щоб привести його у відповідність з правилами Європейського Союзу та адаптувати до змін у ринковому середовищі. Ці оновлення гарантують, що польські товарні біржі залишаються конкурентоспроможними та відповідають міжнародним стандартам. Товарні біржі Польщі все більше інтегруються в європейські ринки, що розширює можливості транскордонної торгівлі/ Закон заохочує впровадження передових технологій торгівлі та електронних платформ для підвищення ефективності та доступності ринку.

У Польській Республіці торгівля енергією, як електроенергією, так і газом, здійснюється через компанію Towarowa Giełda Energii S.A. (TGE), яка була

створена наприкінці 1999 року на хвилі трансформації, що лібералізувала енергетичні ринки в Європі. Вже в 2000 році, тобто через кілька місяців після початку операцій, був запущений спотовий ринок електроенергії, який пропонував всім активним і потенційним учасникам двосторонньої торгівлі можливість порівняти ціни, отримані новою торговою платформою. У 2003 році TGE була першою компанією, яка діє відповідно до Закону про товарні біржі та отримала ліцензію від Польського органу фінансового нагляду (на той час Комісії з цінних паперів та бірж) на здійснення діяльності товарної біржі. Торгівля газом на TGE розпочалася у 2012 році.

TGE забезпечує цілісність ринку, надаючи прозорі правила торгівлі та інформацію про ціни та обсяги в реальному часі, а також дотримується європейських норм для підтримки справедливого та прозорого ринкового середовища. Біржа включає широкий спектр учасників, таких як виробники енергії, постачальники, трейдери, великі промислові споживачі та фінансові установи. Діяльність TGE відповідає нормам Європейського Союзу, включаючи Директиву про ринки фінансових інструментів (MiFID II) і Регламент про цілісність і прозорість оптового енергетичного ринку (REMIT). TGE інтегрована з іншими європейськими енергетичними ринками, полегшуючи транскордонну торгівлю та сприяючи створенню єдиного європейського енергетичного ринку.

По суті, Towarowa Giełda Energii S.A. (TGE) є ключовою установою на енергетичному ринку Польщі, яка сприяє прозорості, конкуренції та ефективності торгівлі електроенергією, природним газом та іншими енергетичними продуктами. Її діяльність та інновації є важливими для сталого розвитку польського та регіональних енергетичних ринків.

Правове регулювання створення та діяльності бірж в Угорщині охоплює декілька основних нормативно-правових актів:

- Закон про капітальні ринки (2001. évi CXV. Törvény a tőkepiacról)²⁷.

Цей закон регулює функціонування фінансових ринків, включаючи товарні біржі, та визначає вимоги до фінансових інструментів, що торгуються на біржах. Закон також охоплює правила щодо розкриття інформації та захисту прав інвесторів.

²⁷ <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a0100120.tv>

- Закон про кредитні установи та фінансові компанії (2013. évi CCXXXVII. Törvény a hitelintézetekről és a pénzügyi vállalkozásokról)²⁸. Встановлює порядок нагляду за фінансовими ринками, включаючи товарні біржі, та визначає повноваження наглядових органів, таких як Центральний банк Угорщини (Magyar Nemzeti Bank, MNB).

ТОВ «Центрально-Східноєвропейська газова біржа» (Central Eastern European Gas Exchange Ltd. – CEEGEX) є оператором угорського організованого ринку природного газу. CEEGEX була створена з метою створення конкурентного та прозорого ринку природного газу в Угорщині. Вона є частиною компанії Central European Gas Hub AG (CEGH), яка є значним гравцем на центральноєвропейському газовому ринку. Штаб-квартира CEEGEX знаходиться в Будапешті, Угорщина.

Основною метою CEEGEX є управління ліквідним регіональним ринком газу, який відповідає провідним міжнародним практикам і пропонує безпечні, надійні та довгострокові рішення для своїх партнерів, використовуючи наявну інфраструктуру.

CEEGEX прагне використовувати унікальні географічні можливості Угорщини та її вже існуючі і заплановані транскордонні потужності, забезпечуючи можливості для співпраці в регіоні Центральної та Східної Європи.

Угорська газова біржа (CEEGEX) є ключовою установою на ринку природного газу Угорщини, що забезпечує прозору та ефективну платформу для торгівлі природним газом. CEEGEX пропонує продукти спотового ринку для торгівлі природним газом з негайною поставкою. Сюди входять контракти «на добу наперед» та в межах одного дня. CEEGEX також пропонує продукти форвардного ринку, що дозволяють учасникам торгувати природним газом з поставкою в майбутньому. Сюди входять місячні, квартальні та річні контракти.

CEEGEX використовує електронну торгову платформу, яка забезпечує швидке та ефективне виконання угод. Платформа надає ринкові дані в режимі реального часу, підвищуючи прозорість і допомагаючи учасникам приймати обґрунтовані торгові рішення. Участь у CEEGEX відкрита для суб'єктів, які відповідають регуляторним та фінансовим вимогам, встановленим біржею. Це

²⁸ <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1300237.tv>

забезпечує широкий та конкурентний ринок. CEEGEX публікує детальні ринкові дані, включаючи ціни, обсяги торгівлі та іншу важливу інформацію. Ці дані доступні для всіх учасників ринку, що сприяє його прозорості. Години торгівлі на CEEGEX структуровані таким чином, щоб відповідати іншим європейським газовим ринкам, сприяючи транскордонній торгівлі та інтеграції з більш широким європейським газовим ринком.

CEEГEX інтегрований з іншими європейськими газовими ринками, що сприяє розвитку єдиного європейського газового ринку. Ця інтеграція допомагає гармонізувати торгові практики та правила торгівлі через кордони. CEEГEX також надає послуги з клірингу та розрахунків для забезпечення фінансової цілісності всіх угод. Це включає заходи з управління ризиками для захисту від дефолту контрагента. На біржі працює команда з нагляду за ринком, яка відстежує торговельну діяльність для виявлення та запобігання маніпулюванню ринком та іншим порушенням. Це забезпечує справедливий і впорядкований ринок.

Так само, як і в інших країнах, Румунією теж впорядковано правові засади діяльності бірж. Так, у країні дають два основні закони:

- Закон про ринок капіталу (Legea nr. 297/2004 privind piața de capital²⁹), який охоплює правила щодо організації та функціонування ринків капіталу, бірж, центральних депозитаріїв, розрахункових установ та інших ринкових інституцій, встановлює вимоги до ліцензування, правила торгівлі, вимоги до розкриття інформації та захисту інвесторів.
- Закон про біржову діяльність (Legea nr. 357/2005 privind bursele de mărfuri)³⁰, який регулює створення та діяльність товарних бірж, визначає правові основи для організації та функціонування біржових торгів, ліцензування бірж та учасників ринку, правила обліку та звітності.

Найбільш відомою у країні є Румунська товарна біржа (Bursa Romana de Marfuri – BRM) – це приватна компанія, заснована в 1992 році, що складалась з 82

²⁹ Legea nr. 297/2004 privind piața de capital – <https://lege5.ro/gratuit/gu3dqns/legea-nr-297-2004-privind-piata-de-capital#>

³⁰ Legea nr. 357/2005 privind bursele de mărfuri – <https://lege5.ro/Gratuit/haytsnjy/legea-nr-357-2005-privind-bursele-de-marfuri?pid=14748267#p-14748267>

акціонерів, переважно приватних підприємств, але також включала кілька державних компаній. Штаб-квартира BRM знаходиться в Бухаресті, Румунія.

На оптовому енергетичному ринку BRM має ліцензію оператора ринку, видану Румунським регуляторним органом з питань енергетики: на ринку газу з 2018 року та на ринку електроенергії з 2022 року.

BRM організовує торгівлю переважно спотовими та форвардними контрактами з фізичною поставкою, на які припадає близько половини національного споживання за останні кілька років. BRM виступає центральним контрагентом для всіх угод, укладених на спотовому ринку, а у вересні 2019 року BRM запровадив можливість централізованого клірингу для форвардних контрактів. З травня 2019 року BRM також управляє торговою платформою балансуючого ринку від імені місцевого оператора ГТС і має статус RRM³¹ з 2015 року. Наразі на газових ринках зареєстровано понад 120 учасників, які є виробниками, постачальниками або трейдерами.

На додаток до оптових енергетичних ринків, BRM традиційно оперує роздрібною електронною платформою, де близько 1000 державних установ купують у постачальників газ, електроенергію, нафтопродукти та інші товари широкого вжитку, проводячи понад дві тисячі аукціонів на рік.

Таким чином, BRM має на меті подальший розвиток більш інтегрованого місцевого товарного ринку, який поєднує такі елементи, як оптова торгівля, роздрібна торгівля та фінансові послуги. У зв'язку з цим BRM вже розпочав діяльність на фінансових ринках як зареєстрований торговельний майданчик відповідно до MIFID II з 2021 року і планує надалі підтримувати розвиток ринку на основі досвіду та логістичних знань, отриманих завдяки широкому управлінню портфелем та розвитку великого клієнтського портфеля.

BRM забезпечує прозорий ринок для виробників і трейдерів для переговорів про ціни та кількість. Біржа також пропонує торгові платформи для металів та інших товарів, що обслуговують різноманітних учасників ринку. Обов'язковим є недискримінаційний доступ до газотранспортних і розподільних мереж, що забезпечує справедливу конкуренцію та ефективність ринку. BRM

³¹ RRM – Registered Reporting Mechanism – це організації, які були уповноважені Європейським органом регулювання енергетики (ACER) повідомляти дані про транзакції від імені учасників ринку відповідно до вимог REMIT (Положення про цілісність і прозорість оптового енергетичного ринку).

надає надійні клірингові та розрахункові послуги для забезпечення фінансової цілісності угод. Це включає заходи з управління ризиками для захисту від дефолту контрагента. Тривають зусилля щодо подальшої інтеграції BRM з іншими європейськими ринками. Це включає гармонізацію правил і розширення можливостей транскордонної торгівлі.

Таким чином, румунська товарна біржа (BRM) є важливою інституцією на енергетичних і товарних ринках Румунії, яка сприяє торгівлі різними продуктами, включаючи природний газ, сільськогосподарську продукцію та метали.

Газова біржа в Чеській Республіці є важливою частиною енергетичного ринку країни, що сприяє прозорій та ефективній торгівлі природним газом. Нею керує Чеська газова біржа PXE Gas, яка працює в рамках Празької енергетичної біржі (PXE – POWER EXCHANGE CENTRAL EUROPE).

PXE була створена 8 січня 2007 року (під назвою Празька енергетична біржа) і з 17 липня 2007 року почала здійснювати торгівлю електроенергією в Чеській Республіці, включаючи розрахунки. Потім PXE розширила свою діяльність на інші країни, а також почала організовувати торгівлю природним газом з пунктом поставки в Чеській Республіці. У 2016 році PXE стала частиною групи EEX.

В рамках групи EEX, PXE відповідає за розвиток енергетичних продуктів та послуг в регіоні Центральної та Південно-Східної Європи, де вона також здійснює свою діяльність та обслуговування учасників торгів.

На додаток до електроенергетичних продуктів, у співпраці з газовою біржею CEGH, EEX управляє Чеською газовою біржею CEGH для торгівлі газом у формі спотових та деривативних продуктів з поставкою на віртуальну торгову точку в Чеській Республіці. Торгівля деривативами, які забезпечує PXE, здійснюється за ліцензією Європейської енергетичної біржі (EEX) та на платформі EEX (торгова система T7).

PXE має ліцензію товарної біржі, видану Міністерством промисловості і торгівлі, відповідно до якої вона управляє своєю товарною платформою PARC.

Учасники ринку мають доступ до 20 європейських ринків з одного місця завдяки членству в EEX та єдиній груповій торговій платформі, що дозволяє торгувати електроенергією та газом майже в будь-якій точці Європи.

Щодо Німеччини, то тут функціонує одна з провідних енергетичних бірж в Європі – Європейська енергетична біржа (EEX) AG, яка розташована в м. Лейпциг. Вона розвиває, управляє та об'єднує безпечні, ліквідні та прозорі ринки енергії та супутніх товарів, включаючи енергетичні деривативи, квоти на викиди, сільськогосподарську та вантажну продукцію. Біржа виникла в результаті злиття Лейпцизької енергетичної біржі (LPX) та Франкфуртської енергетичної біржі (EEX) у 2002 році. Підрозділ деривативів Deutsche Börse Group Eurex придбав мажоритарну частку в EEX у березні 2011 року. EEX працює відповідно до нормативної бази Європейського Союзу та національних органів влади. Його контролює Bundesanstalt für Finanzdienstleistungsaufsicht (BaFin) у Німеччині та інші відповідні органи по всій Європі. Торгові платформи EEX добре інтегровані в європейську енергетичну інфраструктуру, що полегшує транскордонну торгівлю та підвищує ліквідність ринку. Для забезпечення діяльності бірж у Німеччині діє відповідне правове регулювання:

- Закон про торгівлю цінними паперами (Wertpapierhandelsgesetz, WpHG)³², який регулює діяльність ринків капіталу та бірж у Німеччині, а також встановлює правила щодо організації, функціонування та нагляду за торгівлею цінними паперами.
- Закон про фондові біржі (Börsengesetz, BörsG)³³, який визначає правові основи для організації та функціонування біржових торгів, ліцензування бірж та учасників ринку, правила обліку та звітності.
- Закон про банківську діяльність (Kreditwesengesetz, KWG)³⁴ – цей закон регулює діяльність фінансових установ, включаючи ті, що беруть участь у біржовій торгівлі, і встановлює вимоги до ліцензування, звітності та контролю.

Таким чином, можна дійти до висновку, що держави-члени Європейського Союзу мають схоже національне законодавство щодо функціонування товарних бірж, що враховують положення європейського законодавства, та сприяють здійсненню торгівлі природним газом на біржах, інтегрованих в європейський простір.

³² Gesetz über den Wertpapierhandel – <https://www.gesetze-im-internet.de/wphg/>

³³ Börsengesetz – https://www.gesetze-im-internet.de/b_rsg_2007/

³⁴ Gesetz über das Kreditwesen – <https://www.gesetze-im-internet.de/kredwg/>

Розділ 3. Ціноутворення на ринку природного газу в країнах ЄС для кінцевого споживача

Тарифи на газ є критично важливими, оскільки вони безпосередньо впливають на вартість та доступність природного газу для споживачів та бізнесу. Регульовані тарифи гарантують, що ціни є справедливими, прозорими та недискримінаційними, захищаючи споживачів від потенційної недобросовісності з боку монопольних постачальників. Вони також забезпечують стабільну та передбачувану основу для інвесторів та операторів у газовій галузі, сприяючи інвестиціям в інфраструктуру та забезпечуючи надійність і безпеку постачання. Крім того, добре структуровані тарифи можуть сприяти підвищенню енергоефективності та впровадженню більш чистих джерел енергії, що сприяє екологічній стійкості та досягненню ширших цілей енергетичного переходу.

Складові ціни на газ в Європейському Союзі, як правило, включають кілька ключових елементів, які впливають на кінцеву ціну, що сплачується споживачами:

- Оптова ціна на газ: на оптові ціни впливають глобальні та регіональні ринкові умови, в тому числі рівень видобутку, потужності сховищ та сезонні коливання попиту. Крім того, геополітичні події, такі як конфлікти або перебої в постачанні, зокрема повномасштабне вторгнення РФ на територію України, можуть суттєво впливати на оптові ціни на газ.
- Витрати на транспортування: регулюються національними органами влади з метою забезпечення відображення фактичних витрат на утримання та експлуатацію газотранспортної інфраструктури.
- Витрати на розподіл: ці витрати покривають місцеву розподільчу інфраструктуру, необхідну для доставки газу до будинків та підприємств.
- Податки та збори також можуть включати в себе декілька складових: (1) ПДВ, який, як правило, становить значну частину кінцевої ціни на газ. Ставки ПДВ відрізняються в різних країнах ЄС (наприклад, у Німеччині ставка ПДВ становить 7%, у Польщі – 23%), що впливає на загальну вартість для споживачів, (2) екологічний податок, спрямований на скорочення викидів вуглекислого газу та сприяння використанню відновлюваних джерел енергії. Цей податок також може сильно

відрізнятися залежно від національної політики та зобов'язань щодо кліматичних цілей.

- Інші збори: можуть включати збори на підтримку проектів з відновлюваної енергетики, ініціатив з енергоефективності та внески до соціальних фондів, призначених для підтримки вразливих споживачів.
- Операційні витрати постачальника, пов'язані з веденням рахунків клієнтів, управлінням білінговими системами, наданням клієнтської підтримки та маркетинговими зусиллями, спрямованими на залучення та утримання клієнтів.
- Маржа прибутку: відображає конкурентне середовище та ефективність газопостачальної компанії. Вища конкуренція, як правило, призводить до нижчої норми прибутку, оскільки компанії намагаються запропонувати більш конкурентоспроможні ціни.

Безумовно, такий перелік складових ціни на газ, який впливає на пересічного споживача, є умовним та різниться залежно від країни ЄС, однак все ж, з огляду на єдині принципи побудови енергетичного ринку, більшість складових будуть схожими за своєю суттю. Однак, особливості ціноутворення на ринку природного газу варто розглядати на прикладі окремих країн.

Крім того, варто враховувати вплив російського вторгнення в Україну на європейський енергетичний ринок, оскільки до війни росія була найбільшим у світі експортером газу, другим за величиною експортером нафти, одним з найбільших у світі постачальників урану та палива, одним з найбільших у світі експортерів вугілля та значним постачальником сировини, зокрема алюмінію. І Європа була основним покупцем цих ресурсів, зокрема природного газу, а також сирої нафти, нафтопродуктів та вугілля. Війна в Україні призвела до масштабної енергетичної кризи, підвищення цін на енергоресурси та стала підставою для запровадження нової енергетичної політики в країнах ЄС, в тому числі щодо ціноутворення та тарифів.

У Польщі тарифи на природний газ регулюються та затверджуються Управлінням регулювання енергетики (Urząd Regulacji Energetyki - URE). Ці тарифи призначені для покриття витрат, пов'язаних з постачанням, транспортуванням і розподілом природного газу кінцевим споживачам, а також

для забезпечення фінансової стабільності та ефективності роботи ринку газу.

Структура тарифу зазвичай включає кілька компонентів:

- Собівартість товару: вартість самого природного газу, яка визначається ринковими умовами та угодами про постачання.
- Тариф на передачу (транспортування) газу: це витрати, пов'язані з використанням транспортної мережі високого тиску, яка транспортує газ із родовищ виробництва або точок імпорту до місцевих розподільчих мереж. Фіксовані тарифи базуються на потужності за контрактом і зазвичай є постійними незалежно від обсягу транспортованого газу. Змінні збори залежать від фактичного обсягу газу, що транспортується через транспортну мережу. Вони відображають експлуатаційні витрати системи передачі.
- Тариф на розподіл: ці збори покривають витрати на підтримку та експлуатацію місцевої розподільчої мережі. Зазвичай вони стягуються щомісяця та не змінюються залежно від кількості спожитого газу.
- Податки та збори: податок на додану вартість (ПДВ) (стандартна ставка ПДВ у Польщі становить 23%, що застосовується до загальної вартості газу, включно з оплатою транспортування та розподілу) та акцизний збір (специфічний податок на енергетичні продукти, включаючи природний газ. Ставка може змінюватися залежно від кінцевого використання газу (наприклад, житлове опалення, промислові процеси).
- Націнка постачальника може включати маржу прибутку для постачальника газу, що покриває його операційні витрати та прибуток.
- Плата за послуги (абонентська плата): додаткова плата за такі послуги, як виставлення рахунків, вимірювання та підтримка клієнтів.

Для кращого розуміння як відбувається ціноутворення, пропонуємо розглянути тарифні умови одного з найбільших польських постачальників газу PGNiG (Orlen). У квітні 2024 року цей постачальник надіслав своїм клієнтам листи, інформуючи їх про те, що ціни на газ зростуть приблизно на 45% з липня. Компанія також підвищить ціну розподілу газу, а загальне зростання кінцевих витрат для клієнтів може становити до 50-60%. Згідно з листом, ціна на газ з високим вмістом метану зросте з 1 липня на 45% з поточного 0,2462 злотих/кВт-

год до 0,3579 злотих/кВт-год. Крім того, ціна зросте і на інші види газу, з 0,2462 злотих/кВт-год до 0,3629 злотих/кВт-год, або на цілих 47%. Ставки розподілу також будуть збільшені на 55-59%. Це означає, що загальний рахунок польських споживачів може зрости до 50-60%.

Ціни на газ для внутрішніх клієнтів та групи інших захищених суб'єктів на рівні 0,2462 злотих/кВт-год були заморожені на 2023 рік у середині грудня 2022 року колишнім урядом Польщі після повномасштабного вторгнення росії в Україну, що призвело до енергетичної кризи в Європі. Заморожування цін на газ було продовжено в грудні 2023 року на шість місяців новим коаліційним урядом. Однак межі споживання газу, покриті заморожуванням, потім були зменшені вдвічі. В свою чергу, уряд планує запровадити енергетичні ваучери від 300 злотих до 1200 злотих, щоб пом'якшити вплив стрибка цін, але вони охоплюватимуть лише певні домогосподарства з низьким рівнем доходу.

Тариф для побутових споживачів зазвичай залежить від тарифної групи. Клієнт не вибирає тарифну групу. Вона присвоюється йому на основі: типу газу, що споживається, кількості споживаного газу протягом року та частоти показань лічильників. Споживач природного газу, підключений до газової мережі, не впливає на те, який тип газу йому доставляється. Це визначається місцевою газовою мережею, якою керує дистриб'ютор природного газу. У перший рік дії договору кваліфікація до тарифної групи залежить від оголошеного розрахункового річного споживання палива, його типу та кількості показань. У наступні роки дії договору споживач щорічно кваліфікується до відповідної тарифної групи на основі річного споживання газового палива. Якщо буде встановлено споживання газового палива в кількості, яка дає підставу для кваліфікації споживача до іншої, ніж попередня тарифної групи, останній буде розраховуватися за цінами та ставками зборів, що застосовуються до нової тарифної групи, на умовах, визначених тарифом, починаючи з першого дня, наступного за днем віднесення споживача до нової тарифної групи, якщо інше не передбачено тарифом. Другий випадок зміни тарифної групи – заява самого споживача про зміну тарифної групи в межах одного діапазону споживання газового палива – стосується лише споживачів, які кваліфікуються до однієї з наступних тарифних груп: від W-1.1 до W-3.12T, від Z-1.1 до Z-3.12T і від S-1.1 до S-3.12T. Одержувач, який кваліфікується в одну з вищезазначених тарифних

груп, може самостійно вибрати тарифну групу в рамках одного виду газу і яка характеризується однаковою річною контрактною кількістю споживання газу.

Тарифна група	Договірна потужність [b] (кВт/год)	Річна договірна кількість [a] (м ³ /рік)	Система розрахунків	
			Кількість зчитувань ОСД у договірному році	Кількість читань одержувача в договірному році
Розподільна газова мережа з тиском до 0,5 МПа включно				
W-1.1	b ≤ 110	a ≤ 300	1	–
W-1.2	b ≤ 110		2	–
W-1.12T	b ≤ 110		1	12
W-2.1	b ≤ 110	300 < a ≤ 1200	1	–
W-2.2	b ≤ 110		2	–
W-2.12T	b ≤ 110		1	12
W-3.6	b ≤ 110	1200 < a ≤ 8000	6	–
W-3.9	b ≤ 110		9	–
W-3.12T	b ≤ 110		6	12

Найпопулярнішими є тарифні групи W – основні з них:

- W-1 – споживачі в цій тарифній групі споживають до 300 м³ на рік, до цієї групи найчастіше належать споживачі, які використовують тільки газові плити;
- W-2 – споживачі в цій тарифній групі щорічно споживають понад 300 м³, але не більше 1 200 м³, в цій групі є споживачі, які використовують газові плити та газові калорифери для нагрівання води;
- W-3 – споживачі в цій тарифній групі щорічно споживають понад 1 200 м³, але не більше 8 000 м³, до цієї групи кваліфіковані споживачі, які використовують газові плити, газові калорифери для підігріву води та котли центрального опалення.

На підставі Закону від 15 грудня 2022 року про особливий захист деяких споживачів газового палива в 2023 році і в 2024 році у зв'язку з ситуацією на ринку газу, в період з 1 січня 2023 року по 30 червня 2024 року в розрахунках з окремими споживачами (домогосподарства, житлові громади та кооперативи та інші

суб'єкти, які виробляють тепло на місцевому рівні для домогосподарств у кооперативах, суб'єкти, які надають ключові послуги для суспільства, тобто підрозділи охорони здоров'я, соціальної допомоги, суб'єкти системи освіти і вищої освіти, ясла, церкви або неурядові організації) застосовується максимальна ціна газового палива на рівні 200,17 злотих / МВт:

Ціни та ставки зборів для споживачів природного газу з високим вмістом метану (група E), які мають право на тарифний захист – тарифні групи W

Тарифна група	Ціни на газове паливо без акцизу, з нульовою ставкою акцизу або з урахуванням звільнення від акцизу [гр/кВт-год] НЕТТО	Ціни на газове паливо, призначене для опалення [гр/кВт-год] НЕТТО	Ставки абонентських зборів [зл/місяць] НЕТТО
W-1.1	20,017	20,407	3,30
W-1.2	20,017	20,407	4,22
W-1.12T	20,017	20,407	6,38
W-2.1	20,017	20,407	5,40
W-2.2	20,017	20,407	6,20
W-2.12T	20,017	20,407	8,67
W-3.6	20,017	20,407	6,30
W-3.9	20,017	20,407	7,89
W-3.12T	20,017	20,407	9,86
W-4	20,017	20,407	15,85
W-5	20,017	20,407	121,00

Ціни та ставки плати для споживачів анітованого природного газу (підгрупи Lw), які мають право на тарифний захист – тарифні групи S

Тарифна група	Ціни на газове паливо без акцизу, з нульовою ставкою акцизу або з урахуванням звільнення від акцизу [гр/кВт-год] НЕТТО	Ціни на газове паливо, призначене для опалення [гр/кВт-год] НЕТТО	Ставки абонентських зборів [зл/місяць] НЕТТО
S-1.1	20,017	20,426	3,30
S-1.2	20,017	20,426	4,22
S-1.12T	20,017	20,426	6,38
S-2.1	20,017	20,426	5,40
S-2.2	20,017	20,426	6,20
S-2.12T	20,017	20,426	8,67
S-3.6	20,017	20,426	6,30
S-3.9	20,017	20,426	7,89
S-3.12T	20,017	20,426	9,86
S-4	20,017	20,426	15,85
S-5	20,017	20,426	121,00

Крім того, незважаючи на стабілізацію на європейському та світовому енергетичному ринках, наслідки енергетичної кризи все ще відчуються суспільством. Тому в період першої половини 2024 року знову були введені рішення, що нівелюють наслідки зростання цін на електроенергію, газове паливо та тепло через положення Закону від 7 грудня 2023 року про внесення змін до

законів для підтримки споживачів електроенергії, газового палива та тепла та деяких інших законів.

Спостереження за ситуацією у даній галузі вказувало на доцільність відходу від використання інтервенційних механізмів і повернення до моделі функціонування ринку енергії до кризи. Тим не менш, відхід від підтримки споживачів електроенергії, газового палива та тепла повинен здійснюватися поступово, враховуючи, перш за все, ситуацію домогосподарств, які найбільше відчувають зростання рахунків. З цієї причини Польщею пропонується ввести заходи для споживання електроенергії та газового палива також на другу половину 2024 року, а для тепла - для другої половини 2024 року та першої половини 2025 року.

Прийнятий Сеймом Республіки Польща Закон від 23 травня 2024 року Про енергетичний ваучер і про внесення змін до деяких законів з метою обмеження цін на електроенергію, природний газ і системне тепло, передбачає введення енергетичного ваучеру. Це має бути одноразова грошова допомога, призначена для домогосподарств, вартість якої буде залежати від кількості людей, які проживають у домогосподарстві, та розміру середнього доходу на людину. Одномісні господарства зможуть отримати підтримку в розмірі 300 злотих, двомісні та тримісні - 400 злотих, господарства від чотирьох до п'яти осіб 500 злотих, а шестимісні та більші - 600 злотих.

Для бізнесу діє зовсім інший формат цін. З 1 березня 2024 року діє прайс-лист «Газ для бізнесу» зі змінною ціною газового палива, в рамках якого ціни на газ встановлюються щомісяця на основі котирувань Товарної енергетичної біржі.

Ціни на газ визначаються шляхом розрахунків за формулою:

$$Ц = INDEX + N + K_{bc}, \text{ де}$$

- індексована складова (INDEX) – середньоарифметичне значення розрахункових ставок місячного контракту на природний газ (GAS_BASE_M),
- націнка продавця (N) у розмірі 7,741 гр/кВт-год,
- Складова (K_{bc}), що відповідає витратам на виконання продавцем своїх зобов'язань відповідно до Закону «Про енергоефективність» від 20 травня 2016 року, у розмірі 0,259 гр/кВт-год.

Також, з 1 січня по 30 червня 2024 року підприємці, які керують пекарнями та кондитерськими, також можуть скористатися дешевшим газом і забезпечити собі максимальну ціну за газ, що дорівнює 200,17 злотих / МВт. Використання максимальної ціни газового палива є для компаній допомогою «de minimis».

Загалом, наразі у Польщі розглядаються варіанти заходів з подолання енергетичної кризи та доступності тарифів для населення.

У Федеративній Республіці Німеччина середнє споживання газу може змінюватися в залежності від різних факторів, таких як розмір домогосподарства, житлова площа, система опалення та індивідуальна поведінка. Однак можна визначити деякі загальні середні показники. Ціна на газ в Німеччині, як правило, складається з базової ціни (Grundpreis) та ціни «робочої сили» (Arbeitspreis).

Базова ціна в тарифі на ціну газу відноситься до фіксованої суми, яку споживач повинен заплатити незалежно від фактичної кількості газу. Зазвичай ця сума виставляється щомісяця або щорічно, і покриває постійні витрати постачальника газу, включаючи експлуатацію та обслуговування газової мережі, обслуговування клієнтів та адміністративні витрати. Базова ціна зазвичай залишається незмінною, незалежно від кількості фактично споживаного газу. В свою чергу ціна «робочої сили» залежить від кількості споживання газу, тому її також називають ціною споживання.

Споживач не має впливу на більшість складових ціни на газ. Ціна складається з трьох основних компонентів: вартість закупівлі та розподілу енергії становить близько 70%, податки та збори на користь держави - близько 18%, а плата за безпечне транспортування - близько 12%. Частиною середньої ціни на газ є податки та збори, що сплачуються державі. Крім того, існують спеціальні ліцензійні платежі та плата за видобуток. Самі постачальники енергоносіїв також не мають жодного впливу на податки та збори. Для того, щоб забезпечити безпечне транспортування, стягуються мережеві збори, наприклад, за обслуговування лічильників, утримання та експлуатацію газопроводів. Вони встановлюються Федеральним мережевим агентством. Решта ціни на газ пов'язана із закупівлею газу, тобто всіма адміністративними витратами, такими як консультації та виставлення рахунків, продаж та націнка. Тому ця частка є найбільшою в структурі ціни на газ. Середня ціна на газ складається з різних компонентів, кожен з яких схильний до коливань. Якщо вартість одного з цих

компонентів зростає, це впливає на загальну ціну газу. Оскільки з 2021 року ціни на закупівлю енергоносіїв постійно зростали, ціна на газ також суттєво змінилася.

Ціна на газ була відносно стабільною протягом останніх 15 років. У 2022 році, з початком агресивної війни проти України, ціна на газ різко зросла. На початку вересня 2022 року вона сягнула піку в 40,41 цента за кіловат-годину. Для порівняння, в цей же час 2021 року газ коштував 5,83 цента за кіловат-годину. Протягом перших кількох місяців 2023 року ціна на газ повернулася до досить стабільного рівня. Нові тарифи були дешевшими, ніж у попередньому році. Крім того, ПДВ на газ становив лише 7% замість 19% до лютого 2024 року. Тим не менш, загальна ціна на газ залишається на вищому рівні, ніж кілька років тому.

Також, Федеральним урядом було впроваджено програму щодо фіксованих цін на газ – для приватних домогосподарств, малих та середніх підприємств з обсягом споживання газу менше 1,5 млн. кіловат-годин на рік та об'єднань громадян гранична ціна на газ становила 12 центів за кіловат-годину. Для централізованого теплопостачання гранична ціна становила 9,5 центів за кіловат-годину. Ця ціна застосовувалася до квоти у 80 відсотків від прогнозованого річного споживання у вересні 2022 року. За решту споживання потрібно було сплачувати звичайну ринкову ціну. Таким чином, уряд стимулював до зниження рівня споживання газу.

Тимчасове обмеження ціни на газ також мало на меті допомогти промисловості, яка постраждала від високих цін, забезпечити виробництво та зайнятість. З січня 2023 року чиста ціна «робочої сили» за кіловат-годину була обмежена на рівні 7 центів - для 70 відсотків промислових споживачів газу. За решту споживання компанії платили звичайну ринкову ціну. Це правило також поширювалось і на лікарні.

В Румунії також було встановлено граничні ціни на газ для побутових споживачів у зв'язку із складною ситуацією на енергетичному ринку – 0,31 лей/кВт-год (310 лей/МВт-год). Кінцевий рахунок, який отримує споживач враховує ціну постачання природного газу, яка включає в себе:

- компоненту закупівлі (плата за природний газ, вартість послуг зберігання тощо);
- компоненту постачання газу, та тарифів на транспортування та розподіл;

– суму ПДВ (19%).

Тариф на розподіл природного газу - це вартість послуг з розподілу природного газу від газорозподільної компанії до споживачів. Цей тариф покриває витрати на експлуатацію, обслуговування та розвиток розподільчих мереж та інфраструктури, необхідних для транспортування природного газу від точок входу в мережу (зазвичай це газорегуляторні станції) до будинків або підприємств споживачів. Тариф на розподіл є однією зі складових ціни постачання. Він відрізняється залежно від того, в якому регіоні знаходиться місце споживання та категорії споживачів.

Тариф на транспортування природного газу - це витрати, пов'язані з транспортуванням природного газу від виробників, операторів сховищ або імпортерів до точок споживання або розподілу. Тариф на транспортування також є одним з компонентів ціни постачання і, як правило, щорічно оновлюється і разом з іншими компонентами формує остаточну ціну, яку пропонує постачальник. У Румунії єдиним транспортером природного газу є компанія Transgaz, яка також відповідає за дослідження та проектування у сфері транспортування природного газу.

Крім того, оператори, які надають послуги зі зберігання природного газу, стягують тариф, який, як правило, щорічно встановлюється Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сфері енергетики. Тариф на зберігання, разом з іншими складовими, є кінцевою ціною, яку пропонує постачальник.

Тарифи на розподіл відрізняються залежно від категорії споживання абонента та зони розподілу точки споживання. Ціна може змінюватися протягом дії контракту на постачання газу залежно від щомісячної динаміки вартості компоненту закупівлі та/або компоненту постачання. Кінцевий споживач буде повідомлений про зміну ціни щонайменше за 30 днів до набуття чинності нової ціни та матиме право розірвати договір в односторонньому порядку відповідно до законодавчих та договірних положень, без додаткових витрат, якщо нові комерційні умови не будуть узгоджені.

У Чеській Республіці ціни на газ часто коливаються в широких межах. Середня ціна на газ для домогосподарств у Чеській Республіці коливається в

межах 6,28-31 крон за 1 м³. Ціна залежить від регіону та постачальника. На ціну газу також впливає вартість закупівлі на енергетичній біржі постачальником, який купує його споживачів, а також регульовані елементи, які є невід'ємною частиною кінцевої ціни на газ. З ціною також пов'язано те, чи має споживач, наприклад, фіксацію на певний період за стабільною ціною тощо. Ціна на газ складається з 2 частин: регульованої та нерегульованої. Нерегульовані складові ціни на газ – це платежі, які сплачуються постачальнику газу, наприклад ціна за спожиту кВт/год (м³ газу). Зазвичай, постачальники пропонують фіксовану щомісячну плату. Ціна за кВт/год та розмір фіксованої абонплати визначається постачальником залежно від ціни, за якою він може купити газ на енергетичній біржі. Тому споживач може впливати на ці платежі лише шляхом обрання постачальника. Обидва компоненти ціни зазвичай визначаються в прейскуранті відповідно до діапазону річного споживання газу. Зі збільшенням споживання ціна товару (ціна за спожиту кВт/год) зменшується, а фіксована плата зростає. Наприклад, споживаючи до 1890 кВт/год на рік споживач платить 825 крон/кВт/год і фіксовану плату в розмірі 25 крон на місяць. Споживаючи від 1890 до 7560 кВт-год за рік, клієнт сплачує 725 крон/кВт-год і фіксовану плату в розмірі 50 крон на місяць.

Ціни постачальника також залежать від адреси точки споживання, оскільки постачальник також пристосовує їх до дистриб'юторських цін, які варіюються від дистриб'ютора до дистриб'ютора.

Регульовані складові ціни на газ – це платежі, які сплачуються газорозподільному підприємству та оператору ринку. Ці платежі регулюються Енергетичним регулятором через так звані "цінові рішення". Ціни залежать від місцевості, де розташоване домогосподарство. Споживачі не мають жодного впливу на розмір цих платежів. Складові регульованої ціни на газ:

- Розподіл (складається з вартості транспортування газу системою газопроводів до місць споживання споживачів, що базується на обсязі газу, фактично доставленому до домогосподарства, а також фіксованої плати за поставлену потужність);
- Транспортування газу – вартість транспортування газу від газотранспортної системи (іноземні трубопроводи, сховища, державні кордони) до розподільчих систем. Наразі ця складова включена до ціни розподілу.

- Оподаткування (ПДВ – ставка 21%, податок на природний газ (звільнено побутових споживачів від цього податку).

Кінцевий споживач сплачує лише один рахунок постачальнику. Постачальник залишає собі винагороду за свої послуги і передає відповідну суму дистриб'ютору та державі.

Газ вимірюється в одиницях об'єму. Найпоширенішою є м^3 (кубічний метр). Енергоємність виражається в кВт-год, як одиниця енергії. Це досягається наступним розрахунком: об'ємний коефіцієнт * теплота згоряння * видобуті кубічні метри = ? кВт-год (в середньому $1 \text{ м}^3 = 10 \text{ кВт-год}$).

Хоча газовий лічильник показує реальне споживання в кубометрах, природний газ - це природна сировина, яка не завжди досягає однакових якостей. Саме з цієї причини, для точності підрахунку поставленої енергії, дані опрацьовуються в кВт-год або МВт-год.

За даними Євростату, середні ціни на газ для домогосподарств у першій половині 2023 року були найнижчими в Угорщині (3,4 євро за 100 кВт-год) та Словаччині (5,7 євро).

В Угорщині визначення ціни на газ є багатограним процесом, що включає різні складові, які в сукупності формують кінцеву вартість, яку сплачують споживачі. Ці компоненти можна умовно поділити на вартість газу, витрати на мережу, податки та збори, а також маржу постачальника. Розуміння цих складових є важливим для розуміння того, як структуруються та регулюються ціни на газ, забезпечуючи прозорість та справедливість на ринку.

Оптова вартість газу є основним компонентом загальної ціни. Вона включає в себе вартість самого газу, на яку впливає динаміка світового попиту та пропозиції, ринкові спекуляції тощо, а також витрат на імпорт (транспортні витрати, інфраструктура). Мережеві витрати охоплюють витрати, пов'язані з транспортуванням та розподілом природного газу від постачальників до кінцевих споживачів. Ці витрати складаються з витрат на транспортування та розподіл. Витрати на транспортування покривають транспортування газу трубопроводами високого тиску від місць видобутку або пунктів імпорту до місцевих розподільчих мереж. Витрати на транспортування включають експлуатацію, технічне обслуговування та розширення газотранспортної інфраструктури. В Угорщині ці

витрати регулюються Угорським органом регулювання енергетики та комунальних послуг (МЕКН), щоб гарантувати, що вони відображають фактичні витрати і є прозорими для споживачів. Витрати на розподіл пов'язані з доставкою газу газопроводами низького тиску від місцевих розподільчих мереж до кінцевих споживачів, включаючи домогосподарства та підприємства.

В свою чергу, податки та збори складають значну частину кінцевої ціни на газ. В Угорщині вони включають податок на додану вартість (ПДВ), стандартна ставка якого в Угорщині становить 27%, що є однією з найвищих в Європейському Союзі. Цей податок застосовується до всієї вартості газу, включаючи оптові та мережеві витрати, що суттєво впливає на кінцеву ціну, яку сплачують споживачі. Також, в Угорщині діють екологічні податки, що запроваджуються з метою сприяння екологічній стійкості та скорочення викидів вуглецю. Екологічні податки можуть включати податки на викопне паливо, спрямовані на заохочення використання більш чистих джерел енергії та скорочення викидів парникових газів.

Кінцева ціна на газ також враховує маржу постачальника, тобто його прибуток та операційні витрати на обслуговування клієнтів, виставлення рахунків, маркетинг та адміністративні витрати.

Словаччина вже була однією з країн з дешевим побутовим газом у 2022 році. У Словаччині ціни на газ для домогосподарств змінюються за замовчуванням 1 січня. У 2022 році постанова уряду зобов'язала постачальників не підвищувати ціни на газ для домогосподарств більш ніж на 15% порівняно з рівнем 2022 року.

Обсяг річного споживання природного газу є важливим для вибору тарифу у Словаччині. Виходячи із зазначених діапазонів, доступними є тарифи D1 - D8. Кожному типу тарифу відповідає відповідна фіксована місячна ставка та ставка за спожитий газ.

D1 (Приготування їжі) – цей тип тарифу підходить для тих, хто використовує газ небагато, переважно для приготування їжі. Діапазон споживання газу за цим тарифом протягом 12 послідовних календарних місяців становить від 0 до 2 138 кВт-год включно (приблизно від 0 до 200 м³ включно).

D2 (Опалення) – цей тип тарифу підходить для тих, хто використовує газ переважно для приготування їжі та підігріву води (невеликі сімейні будинки також для опалення). Діапазон споживання природного газу в тарифі за 12 послідовних календарних місяців становить від 2 138 кВт-год до 18 173 кВт-год включно (приблизно від 200 до 1 700 м³ включно).

D3 (Опалення) – цей тариф підходить для тих, хто використовує газ для приготування їжі, гарячого водопостачання та побутового опалення. Діапазон споживання природного газу в тарифі за 12 послідовних календарних місяців становить від 18 173 кВт-год до 42 760 кВт-год включно (приблизно від 1 700 до 4 000 м³ включно).

D4 (Опалення) – цей тип тарифу підходить для тих, хто використовує газ для приготування їжі, гарячого водопостачання та опалення. Діапазон споживання природного газу в тарифі за 12 послідовних календарних місяців становить від 42 760 кВт-год до 69 485 кВт-год включно (приблизно від 4 000 до 6 500 м³ включно).

Наступні тарифи передбачені для клієнтів з великими обсягами споживання природного газу:

- D5 (Опалення максі) – діапазон споживання природного газу в тарифі за 12 послідовних календарних місяців становить від 69 485 кВт-год до 85 000 кВт-год включно (приблизно від 6 500 до 7 951 м³ включно).
- D6 (Опалення максі) – діапазон споживання природного газу в тарифі за 12 послідовних календарних місяців становить від 85 000 кВт-год до 100 000 кВт-год включно (приблизно від 7 951 до 9 355 м³ включно).
- D7 (Опалення максі) – Діапазон споживання природного газу в тарифі за 12 послідовних календарних місяців становить від 100 000 кВт-год до 300 000 кВт-год включно (приблизно від 9 355 до 28 064 м³ включно).
- D8 (Опалення максі) – діапазон тарифу за 12 послідовних календарних місяців становить від 300 000 кВт-год до 641 400 кВт-год (приблизно понад 28 064 м³).

При виборі тарифу необхідно враховувати кількість газу, спожитого в попередньому періоді. Тип тарифу, який не відповідає кількості спожитого газу,

може призвести до додаткових нарахувань з боку оператора при виставленні рахунків за споживання.

У Словаччині, так само як і в інших країнах, вимірювання споживання природного газу здійснюється вимірювальним приладом - лічильником, який входить до складу газового обладнання абонента. Виміряні значення на лічильнику газу в м³ передаються постачальнику газу. Постачальник газу використовує ці дані для розрахунку загальної (фактурної) ціни за постачання газу, яка виставляється кінцевому споживачеві (ціна газу для кінцевого споживача множиться на виміряне значення на лічильнику та коефіцієнт перерахунку об'єму). Структура ціни на постачання газу споживачам газу визначається у вигляді кінцевої (інтегрованої) ціни, яка включає ціну закупівлі газу, транспортування газу, розподілу газу, зберігання газу та комерційної діяльності постачальника газу. Кінцевий споживач природного газу отримує природний газ за ціною, яка в рахунку-фактурі має наступну структуру:

- ціна газу - ціна на постачання, розподіл, транспортування та зберігання природного газу,
- збір до державного бюджету - акцизний збір (населення звільняється від сплати акцизного збору на природний газ) та ПДВ (20%).

Ціна газу складається також з фіксованої та змінної частин: фіксована складова передбачає щомісячний платіж за точку споживання (€/місяць), а змінна – ціну за спожитий природний газ (€/кВт-год).

Споживання природного газу вимірюється в м³, а споживач платить за кВт-год. З 2008 року Словаччина перейшла від раніше використовуваної об'ємної одиниці ("куб"), кубічного метра - м³, до енергетичної одиниці, кіловат-години - кВт-год, або мегават-години - МВт-год. Система енергетичних одиниць є більш об'єктивною і широко використовується в ряді країн ЄС.

Таким чином, можна дійти до висновку, що загальні тенденції до ціноутворення на газ є схожими у державах-членах Європейського Союзу, однак враховують особливості організації ринку газу в окремих країнах.

Розділ 4. Порядок обліку споживання природного газу побутовими споживачами та порядок оплати ними всіх складових кінцевої ціни за спожитий природний газ

У країнах Європейського Союзу облік споживання природного газу побутовими споживачами та порядок оплати рахунків за спожитий природний газ регулюються національним законодавством, яке часто узгоджується з загальними директивами Європейського Союзу. Однак, варто відмітити, що процес обліку та варіанти здійснення оплати за спожиті послуги є майже ідентичними.

Облік споживання природного газу в Польщі передбачає систематичний процес вимірювання, реєстрації та виставлення рахунків за газ, спожитий побутовими споживачами. Цей процес забезпечує точність, справедливість і прозорість виставлення рахунків. З метою обліку споживання природного газу побутовими споживачами місцева розподільна компанія встановлює газовий лічильник для вимірювання споживання, який може бути механічним, що вимагає ручного зчитування та передачі показань, або автоматичним (розумним) лічильником, що надають дані в режимі реального часу, їх можна зчитувати дистанційно. Зазвичай показання лічильників знімаються щомісяця, два рази на місяць або щокварталу, залежно від політики постачальника та угод із клієнтом. У разі ручного зчитування, то представник розподільної компанії може відвідувати домогосподарство, щоб отримати показання лічильника. Також, клієнти можуть подавати показання своїх лічильників через телефон (мобільні додатки, смс-повідомлення, дзвінки на гарячу лінію), онлайн-портал або мобільний додаток. Якщо побутовий користувач має розумний лічильник, показання зчитуються у дистанційному форматі та автоматично надсилаються постачальнику.

Щодо оцінки споживання та виставлення рахунків, у разі, якщо постачальник не може отримати фактичні показання лічильника, він може оцінити споживання на основі історичних моделей споживання. Приблизне використання коригується в майбутніх рахунках, коли будуть отримані фактичні показники. Розрахунок споживання здійснюється шляхом вимірювання об'єму – споживання газу зазвичай вимірюється в кубічних метрах (m^3), та енергозмісту – об'єм спожитого газу перетворюється в одиниці енергії (кВт-год) на основі його

теплотворної здатності. Це забезпечує стандартизований показник виставлення рахунків.

Якщо споживач є індивідуальним клієнтом і відноситься до окремих тарифних груп (W/S/Z 1-3 12T) або бізнес-клієнтом і також має відповідну тарифну групу (BW- 1.12T, BW-2.12T, BW-3.12 T), то такий споживач може надати компанії інформації про показання лічильників в будь-який день кожного місяця, однак для розрахунку приймається лише одне показання за місяць, яке надається споживачем першим. Передача власних показань не звільняє споживачів від обов'язку надавати доступ до газового лічильника співробітнику оператора розподільчої мережі. Він виконуватиме перевірки відповідно до розрахункового періоду, що впливає з відповідної тарифної групи.

Варто зауважити, що лічильник газу показує споживання в м³, тоді як з 2014 року на рахунку-фактурі є розрахунок в кіловат-годинах (кВт-год). Щоб можна було порівняти зчитування лічильника з рахунком, потрібно перерахувати зчитуване на газометрі значення на кВт/ год. Для цього необхідно помножити кількість газу в м³ на коефіцієнт конверсії, який вказується на кожному рахунку-фактурі. Такі зміни у обліку газу були ініційовані Європейським Союзом та передбачені Регламентом Європейського Парламенту та Ради (ЄС) 715/2009 від 13 липня 2009 року про умови доступу до мереж передачі природного газу, який прагне до уніфікації газового ринку в країнах Співтовариства. Все тому, що в країнах ЄС природний газ постачається з різних джерел і імпортується від різних постачальників. Все це робить газ різноманітним за хімічним складом, що може призводити до різних непорозумінь. Також у Польщі газ, що постачається, ділиться на два типи: E і L. Енергетична цінність кожного з цих типів може бути різною, і проведення розрахунків в м³ цього взагалі не показує. Цю проблему усуває розрахунок в одиницях енергії. Клієнт платить не за спожитий об'єм газу, а за енергію, яка була генерована після спалювання цього газу. Таким чином, можна легше порівняти ціну газу з цінами інших енергоносіїв.

У разі виявлення розбіжностей в споживанні або помилки в рахунках, споживач може звернутись за роз'ясненнями та виправленням помилок до відповідного постачальника.

У Польщі передбачені абсолютно різні методи оплати за спожитий газ:

- Пряма автоматична оплата з банківського рахунку клієнта;
- Банківський переказ: оплата через онлайн-банкінг або у відділенні банку;
- Онлайн-оплата: через веб-сайт постачальника або мобільний додаток;
- Особиста оплата: у поштових відділеннях, банках або у визначених пунктах оплати.

В Угорщині облік споживання природного газу побутовими споживачами і порядок оплати складаються з кількох важливих етапів та процедур.

Кожен побутовий споживач зобов'язаний мати сертифікований газовий лічильник, який забезпечує точний облік спожитого газу. Лічильники встановлюються та обслуговуються газорозподільними компаніями. Показання лічильників знімаються щомісяця або щокварталу, залежно від умов договору з постачальником газу. Як і у випадку Польщі, це може здійснюватися як вручну (споживач самостійно передає дані), так і автоматично (в разі використання «розумних» лічильників). Лічильники підлягають періодичному контролю та калібруванню відповідно до національних стандартів. Це забезпечує точність обліку та запобігає можливим помилкам.

На основі знятих показань лічильників газорозподільна компанія щомісяця або щокварталу виставляє рахунки споживачам. Рахунок містить інформацію про обсяг спожитого газу та кінцеву вартість, включаючи всі складові.

Деякі постачальники пропонують систему планових платежів, де споживачі сплачують фіксовану суму щомісяця, а кінцевий розрахунок здійснюється в кінці року на основі фактичного споживання. Це допомагає споживачам збалансувати свої щомісячні витрати від зими до літа.

Щодо методів оплати, то угорські споживачі можуть вільно сплачувати рахунки за газ шляхом банківського переказу або готівкою у пунктах обслуговування клієнтів. Також, більшість постачальників надають можливість сплати рахунків через онлайн-платформи або мобільні додатки.

В Румунії порядок обліку споживання природного газу побутовими споживачами і порядок є стандартним в розумінні досвіду інших країн.

Рахунок на споживання повинен містити в чіткій та зрозумілій формі щонайменше наступну інформацію про ціни, тарифи та збори, які стягує постачальник:

- найменування продуктів/послуг, за які виставляється рахунок, та їхні одиниці виміру;
- ціну за одиницю постачання природного газу, виражену леї/МВт-год або кратну леї/кВт-год;
- ціна за одиницю/тариф/збір, що застосовується для кожної послуги, які виставляються окремо, додатково до ціни за одиницю постачання природного газу, а не включаються до неї, де це передбачено;
- тип одиничної ціни на постачання природного газу (фіксована/змінна);
- складові, включені до ціни на постачання природного газу, із зазначенням, які саме складові є регульованими, або посиланням на джерело, де можна знайти їх детальний опис;
- будь-які інші збори або податки (такі як акцизний збір, ПДВ тощо), які також повинні бути чітко ідентифіковані.

Постачальник зобов'язаний надавати кінцевому споживачеві у чіткій, повній, розбірливій та зрозумілій формі інформацію про складові кінцевої ціни, із зазначенням тих, які є регульованими і тому не підлягають обговоренню з кінцевим споживачем, а також метод визначення виставленого до оплати споживання, тобто шляхом прямого зняття показань приладів обліку, самостійного зняття показань або шляхом оцінки споживання.

Постачальник також зобов'язаний надати кінцевому споживачеві, на його вимогу, чітке та зрозуміле пояснення того, як визначаються суми, що підлягають сплаті за рахунком-фактурою, зокрема, якщо рахунки-фактури не ґрунтуються на фактичному споживанні.

Постачальники повинні вказувати в рахунку всі нарахування, які призводять до загальної суми, що підлягає сплаті за рахунком. Споживач має право звернутися до свого постачальника газу за додатковими роз'ясненнями щодо витрат, включених до рахунку.

Постачальник виставляє рахунок-фактуру, який є платою за спожитий природний газ за місцем споживання кінцевого споживача, після кожного розрахункового періоду, встановленого договором на постачання газу.

Так само, як і в інших державах, облік споживання природного газу здійснюється на підставі лічильника, що обов'язково має бути встановлений у

кожного споживача з метою забезпечення точного обліку спожитого газу. Лічильники встановлюються та обслуговуються газорозподільними компаніями.

Показання лічильників знімаються щомісяця або щокварталу, залежно від умов договору з постачальником газу. Це може здійснюватися як вручну (споживач самостійно передає дані), так і автоматично (в разі використання «розумних» лічильників). У законодавстві передбачено положення щодо періодичного здійснення повірки (сертифікації) лічильників для перевірки точності обліку.

Методи сплати за послуги зі споживання газу в Румунії не мають відмінностей від інших держав-членів ЄС: споживач має змогу здійснювати оплату через зручний для нього банк або банківський додаток, використовувати будь-яку онлайн платформу для сплати комунальних платежів або здійснювати оплату готівкою через пункти обслуговування в банках або на пошті. Крім того, майже кожен постачальник природного газу пропонує користуватись особистим кабінетом споживача, через який можна передавати показання лічильника та сплачувати за відповідні послуги. В Румунії також існує система планових платежів, де споживачі сплачують фіксовану суму щомісяця, а кінцевий розрахунок здійснюється в кінці року на основі фактичного споживання.

Споживачі мають право подати скаргу на неправомірне нарахування або інші проблеми, пов'язані з постачанням та обліком газу. Скарги розглядаються постачальниками газу, а в разі незадовільного вирішення – національним регулятором.

У Німеччині облік споживання так само здійснюється за допомогою лічильників. Для того, щоб оператор мережі міг повідомити постачальнику газу, наскільки високим було споживання за певний розрахунковий період, йому потрібен номер лічильника та показання лічильника. Кожен лічильник має унікальний номер, який складається з шести-десяти цифр і дозволяє призначити унікальне призначення конкретному домогосподарству або клієнту. Номер лічильника зазвичай розташований внизу вікна перегляду в безпосередній близькості від штрих-коду, прикріпленого до пристрою. Номер лічильника завжди відображений у рахунку-фактурі. Для постачальника газу важливі лише цифри перед комою - тобто перед областю, позначеною червоним кольором.

Як вже було наведено, хоча лічильники газу показують споживання в кубічних метрах, постачальник енергії вказує кількість, витрачену на рахунок-фактуру в кіловат-годинах. Ця обставина пояснюється тим, що природний газ є природним продуктом, вміст енергії та обсяг якого різняться залежно від джерела виробництва. Однак споживачі мають можливість конвертувати споживання газу самостійно.

Якщо лічильник більше не записує споживання правильно існує дві можливості: постачальник може сформувати середнє споживання з періодів зчитування до і після виявлення помилки або оцінити споживання на основі рахунку попереднього року. Якщо похибка вимірювання зберігається протягом більш тривалого періоду часу, будь-які претензії постачальника газу закінчуються через три роки.

Як і лічильники електроенергії та води, лічильники газу також підпадають під дію закону про калібрування ФРН. Це передбачає, що постачальники газу повинні повторно змінювати лічильники через вісім років. Однак через вісім років не завжди відбувається така зміна, оскільки постачальник енергії може продовжити термін дії калібрування пристроїв. Для цього компетентний орган повинен підтвердити точність вимірювання серії лічильників до закінчення терміну дії, що продовжить попередній термін дії пристроїв на чотири роки.

Щодо рахунків та проведення оплат за споживання газу, у Німеччині відповідні дії є стандартними та повторюють ці процедури, описані для інших країн. Однак, варто звернути увагу, що деякі постачальники пропонують послугу з річною передплатою. У цьому разі провайдер вимагає від клієнта авансового платежу, який є вигідним для споживача, оскільки передбачає більш привабливу ціну на газ. Однак існує ризик того, що сплачені заздалегідь авансові платежі, будуть повністю або частково втрачені у разі неплатоспроможності постачальника.

Отже, на підставі викладеного вище, система обліку споживання природного газу та порядок оплати кінцевої ціни в країнах ЄС орієнтовані на забезпечення прозорості, точності і справедливості. Встановлення сучасних лічильників, регулярне зчитування показань і детальні рахунки дозволяють споживачам контролювати свої витрати і ефективно управляти споживанням.

Розділ 5. Порядок покладення та виконання спеціальних обов'язків на ринку природного газу. Основні критерії роботи постачальника «останньої надії»

Спеціальні обов'язки спрямовані на забезпечення загальносуспільних інтересів у процесі функціонування ринку природного газу, зокрема на забезпечення стабільності, належної якості та доступності природного газу, підтримання належного рівня безпеки його постачання споживачам без загрози першочерговій цілі створення повноцінного ринку природного газу, заснованого на засадах вільної конкуренції з дотриманням принципів пропорційності, прозорості та недискримінації.

У Польській Республіці ці регуляторні заходи також спрямовані на забезпечення безпеки постачання, захист споживачів та підтримку справедливих і стабільних ринкових умов. Ці зобов'язання ґрунтуються як на директивах Європейського Союзу, так і на польському національному законодавстві, яке було прийняте відповідно до них. Встановлення та виконання спеціальних обов'язків на ринку природного газу керується вже неодноразово згаданим Законом про енергетику (*Prawo energetyczne*) та відповідними нормативними актами. Можна виділити наступні спеціальні обов'язки на ринку природного газу в Польщі:

- Забезпечення безперервного та надійного постачання природного газу споживачам, особливо в критичних ситуаціях;
- Захист інтересів вразливих споживачів, таких як домогосподарства з низькими доходами, шляхом регулювання цін та забезпечення доступу до основних газових послуг (інформація про пільгові тарифи та умови міститься у Розділі 3 цього Звіту);
- Підтримка збалансованого та конкурентного ринку газу, запобігання зловживанням на ринку та монополістичній практиці;
- Підтримка стратегічних запасів газу для покриття потенційних перебоїв у постачанні.
- Надання споживачам прозорості інформації про їхні права та умови договорів на постачання газу.
- Проведення стрес-тестів та оцінки ризиків для оцінки стійкості мережі газопостачання;
- Забезпечення рівного доступу до газової мережі для всіх користувачів;

- Забезпечення розвитку газової інфраструктури із врахуванням потреб всіх регіонів, включаючи сільські та менш розвинені райони.

Спеціальні обов'язки можуть включати зобов'язання, пов'язані зі стратегічними резервами, безпекою постачання та регулюванням ринку. Оператори та постачальники можуть бути зобов'язані підтримувати стратегічні запаси природного газу для забезпечення безпеки постачання у разі збоїв. Постачальники повинні забезпечити безперервне та надійне постачання природного газу споживачам, включаючи заходи щодо усунення дефіциту постачання або надзвичайних ситуацій. У випадку, якщо постачальник вимушений припинити постачання природного газу, такий суб'єкт має обов'язково завчасно попередити споживача. Крім того, відповідними постачальниками має забезпечуватись ефективна робота газової мережі, включаючи дотримання правил балансування та сприяння стабільності газопостачання. Побутовий споживач має бути обов'язково проінформований про свої права, у тому числі про те, як подавати скарги та вирішувати спори.

Чинним законодавством Польщі безумовно передбачено вимоги до ліцензування для постачальників газу та операторів мереж, виконання яких є обов'язковим для отримання та збереження ліцензії. Учасники ринку зобов'язані регулярно звітувати до контролюючого органу (URE) про дотримання ними спеціальних обов'язків. Звіти зазвичай включають дані про рівні запасів, заходи безпеки постачання та ринкові операції. URE проводить аудити та інспекції для перевірки дотримання спеціальних обов'язків. Це включає перевірки на місці, перегляд документації та оцінку операційної практики. Невиконання спеціальних обов'язків може призвести до примусових дій з боку URE, включаючи штрафи, пені та анулювання ліцензій. URE має повноваження вживати коригувальних заходів для забезпечення відповідності та усунення будь-яких виявлених недоліків. URE може змінювати або запроваджувати нові обов'язки, якщо це необхідно для забезпечення постійної стабільності та безпеки ринку природного газу. Дотримуючись цих процедур, Польща забезпечує ефективне встановлення та виконання спеціальних обов'язків на ринку природного газу, що сприяє стабільності, безпеці та ефективності постачання природного газу.

У Польщі «постачальник останньої надії» забезпечує безперервне постачання природного газу споживачам, коли їх поточний постачальник більше

не може надавати послуги. Така ситуація може виникнути через фінансові труднощі, банкрутство або втрату ліцензії. Основні критерії діяльності постачальника газу останньої надії визначені Законом про енергетику (Prawo energetyczne) та відповідними нормативними актами URE. URE обирає постачальника останньої надії на основі конкурентного процесу, щоб гарантувати, що обраний постачальник може надійно обслуговувати постраждалих споживачів. Як правило, обираються великі та фінансово стабільні енергетичні компанії зі значною присутністю на ринку. Постачальник повинен мати відповідні ліцензії, а також демонструвати здатність керувати додатковим попитом і підтримувати безперервність обслуговування. Основним обов'язком є забезпечення безперебійного та надійного постачання природного газу споживачам, які втратили свого постійного постачальника. Для керування додатковим навантаженням у постачальника має бути доступна адекватна інфраструктура та ресурси. Крім того, постраждалі споживачі повинні бути повідомлені про зміну постачальника та умов аварійного постачання.

Тарифи, які стягує постачальник останньої надії, регулюються URE, щоб захистити споживачів від надмірних цін у перехідний період. Ціноутворення має бути прозорим, справедливим і відображати фактичні витрати, понесені постачальником. Угода має бути тимчасовою, забезпечуючи споживачам стабільне постачання, поки вони не зможуть обрати нового постійного постачальника. Споживачам пропонується вибрати нового постачальника протягом визначеного періоду, щоб повернутися до нормальних ринкових умов.

Постачальник останньої надії має дотримуватись тих самих стандартів якості послуг, що й постійні постачальники, забезпечення надійної та безпечної доставки природного газу. Крім того, він регулярно звітує до URE про стан постачання, перехід клієнтів і будь-які проблеми, що виникли під час періоду аварійного постачання.

Постачання постачальником останньої надії припиняється, коли споживачі успішно переходять на нових постійних постачальників. Постачальник повинен сприяти плавному переходу, надаючи необхідну підтримку та інформацію споживачам.

До того часу, поки Президент URE не призначить або не обере на тендері постачальника останньої надії, завдання продавця останньої інстанції виконує вертикально інтегроване підприємство.

Для ілюстрування ситуації, пов'язаної із постачальником останньої надії можна навести наступний практичний приклад: постачальник газу стає банкрутом і не може виконувати свої договірні зобов'язання. URE оголошує про активацію постачальника останньої надії для забезпечення безперервного постачання постраждалим споживачам. Постачальник останньої надії повідомляє постраждалих споживачів, пояснюючи ситуацію та надаючи деталі умов аварійного постачання. Споживачам виставляються рахунки за регульованими тарифами, що захищає їх від раптового підвищення цін. Постачальник останньої надії підтримує споживачів у виборі нового постійного постачальника протягом визначеного періоду часу. Постачання останньої надії завершується, коли споживач обирає постійного постачальника.

У Польщі роль постачальника газу останньої надії виконує Polskie Górnictwo Naftowe i Gazownictwo (PGNiG). Дотримуючись цих критеріїв, постачальник останньої надії забезпечує стабільність і надійність постачання природного газу, захищаючи споживачів від збоїв і зберігаючи довіру на газовому ринку.

По суті, Угорщина, як і всі інші країни, досвід яких є предметом аналізу в межах даного Звіту, має схожі засади щодо покладення спеціальних обов'язків на ринку природного газу, оскільки вони базуються на європейській правовій базі: безпека постачання, забезпечення безперервного та надійного постачання природного газу, захист прав споживачів, стабільність ринку.

Однак, цікавим з точки зору дослідження досвіду функціонування ринків газу в ЄС є періодичне проведення в Угорщині опитувань споживачів газу відповідно до оператора щодо якості надання послуг. Так, коливання рівня напруги, відключення (зокрема, тривалі), реакція на повідомлення про аварії та тривалість усунення аварій операторами все ще залишаються на першому місці в переліку питань, що цікавлять споживачів. Задоволеність споживачів постійно зміщується в позитивний бік щодо відключень, інформації про заплановані відключення, обліку споживання та заходів із захисту довкілля.

Низькі оцінки зазвичай отримують робота зі скаргами та претензіями, а також функціонування колл-центрів постачальників послуг. Позитивні зміни стосувалися варіативності рахунків, дати надходження рахунків, персонального обслуговування клієнтів та надання інформації (домашня сторінка, місцева преса). У деяких споживачів були наявні претензії щодо прозорості та зрозумілості рахунків.

Щодо безперервності, надійності надання послуг та операційних проблем, угорський регуляторний орган ретельно спостерігає за частотою та тривалістю позапланових перерв у наданні послуг, а також обсягом недовідпущеної електроенергії.

В Угорщині також забезпечується підтримка збалансованого та конкурентного ринку газу для запобігання зловживанням на ринку та забезпечення чесної конкуренції, а оператори ринку зобов'язані розробляти та впроваджувати плани на випадок надзвичайних ситуацій на випадок потенційних криз у постачанні.

В Угорщині «постачальник останньої надії» також забезпечує безперервність газопостачання споживачам у випадках, коли їхній попередній постачальник не може надавати послуги. Основні критерії роботи такого постачальника встановлені угорським законодавством і контролюються Угорським регуляторним органом у сфері енергетики та комунальних послуг (МЕКН). Так само, як і у Польщі, «постачальника останньої надії» визначає саме ця структура – МЕКН. Це призначення базується на таких критеріях, як фінансова стабільність, технічна спроможність та досвід роботи на ринку газопостачання.

Постачальник повинен мати необхідні ліцензії та дозволи для роботи в якості постачальника газу в Угорщині. Найчастіше «постачальник останньої надії» з'являється, коли угода споживача з попереднім постачальником розривається через банкрутство або відкликання ліцензії через недотримання ліцензійних умов. Законодавство, яке стосується діяльності «постачальника останньої надії» обов'язково має на меті захист прав споживача, в першу чергу від надмірних витрат протягом перехідного періоду, тому МЕКН також наділене повноваженнями встановлювати тарифи таким чином, щоб вони були справедливими та обґрунтованими. Угорським законодавством також висунуто вимогу щодо фінансової стабільності такого постачальника та технічної

спроможності здійснювати якісне обслуговування нових клієнтів навіть на невеликий за обсягом період.

За прикладом Польщі, постачальники в Угорщині також регулярно звітують перед МЕКН про свою діяльність, у тому числі про кількість обслуговуваних споживачів, обсяги поставок, фінансовий стан та будь-які суттєві зміни, які можуть вплинути на його здатність виконувати функції «постачальника останньої надії». Також, з огляду на те, що послуга з «постачання останньої надії» є тимчасовою, постачальник повинен допомогти споживачам у пошуку нового постійного постачальника та сприяти плавному переходу.

Такі принципи роботи «постачальника останньої надії» в Угорщині гарантують, що споживачі будуть захищені під час перехідного періоду, а «постачальник останньої надії» зможе ефективно справлятися з додатковими обов'язками.

Законом Румунії про електроенергію та газ (123/2012) передбачено окрему главу 10, яка стосується покладення та виконання спеціальних обов'язків на ринку енергетики, зокрема природного газу. Так, власники ліцензій на зберігання, транспортування, розподіл та постачання природного газу, власник ліцензії на експлуатацію терміналу СПГ, зобов'язані здійснювати свою діяльність відповідно до зобов'язань, передбачених ліцензіями, відповідно дозволами, виданими ANRE (контролюючим органом у сфері енергетики в Румунії), а також виконувати обов'язки щодо безпеки, якості, безперебійності постачання, енергоефективності, дотримання правил безпеки, охорони здоров'я та охорони навколишнього середовища, а також положень прямих договорів з клієнтами. ANRE може встановлювати спеціальними нормативно-правовими актами публічні зобов'язання для кожного виду діяльності в секторі природного газу, які застосовуються до всіх власників ліцензій або дозволів у прозорий, рівний та недискримінаційний спосіб. Спеціальні обов'язки, розроблені ANRE, не повинні перешкоджати лібералізації ринку природного газу, створювати бар'єри для входу на ринок нових операторів або спотворювати конкуренцію та прозоре функціонування ринку. Про спеціальні обов'язки, які можуть вплинути на ринок природного газу щодо конкуренції повідомляється Рада з питань конкуренції. Витрати, понесені суб'єктами господарювання на виконання таких обов'язків, є обґрунтованими витратами і покриваються за рахунок цін або тарифів, які вони

застосовують, відповідно до конкретних положень ANRE. Кожні 2 роки ANRE переглядає необхідність та спосіб покладання спеціальних обов'язків щодо забезпечення загальносупільних потреб, беручи до уваги розвиток сектору природного газу. ANRE розробляє та надсилає прем'єр-міністру та відповідному міністерству звіт про заходи, вжиті для виконання спеціальних обов'язків, включаючи захист прав споживачів та навколишнього середовища, та їх можливий вплив на внутрішню та міжнародну конкуренцію, який буде оновлюватися кожні 2 роки з урахуванням змін, внесених до цих заходів. Цей звіт надсилається до профільних комітетів Парламенту Румунії та Європейської Комісії для ознайомлення.

Також, профільним румунським законом передбачено обов'язки «постачальника останньої надії». Постачальник останньої надії зобов'язаний забезпечити постачання природного газу кінцевим споживачам відповідно до нормативних актів ANRE за цінами, що встановлюються ANRE. Постачальник останньої надії зобов'язаний постачати природний газ відповідно до нормативних актів, виданих ANRE, кінцевим споживачам, постачальник яких знаходиться в ситуації відкликання ліцензії на постачання під час здійснення діяльності або в будь-якій іншій ситуації, визначеній ANRE, в якій споживачам не забезпечили постачання природного газу з будь-якого іншого джерела. Всі інші положення стосовно діяльності такого постачальника повною мірою дублюють законодавство інших країн.

Спеціальні обов'язки на ринку газу в Чехії також спрямовані на забезпечення безпеки постачання, захист споживачів та підтримку стабільного і конкурентного ринку. Це включає в себе комплекс заходів, направлених на забезпечення безперервного та надійного постачання природного газу (особливо під час надзвичайних ситуацій або перебоїв у постачанні), захист вразливих споживачів, підтримка прозорого та конкурентного ринку газу для запобігання монополістичній практиці та забезпечення чесної конкуренції. Оператори мають утримувати та експлуатувати газову інфраструктуру для забезпечення надійного обслуговування. Вони відповідають за стратегічні запаси газу і повинні вживати заходів для забезпечення постачання в надзвичайних ситуаціях. Управління з енергетичного регулювання (ERÚ) здійснює нагляд за впровадженням та виконанням спеціальних обов'язків та функціонуванням ринку загалом. Для

вразливих категорій споживачів встановлюються спеціальні тарифи, розробляються програми підтримки та субсидій.

Спеціальні обов'язки передбачають сприяння підвищенню енергоефективності та використання більш чистих газових технологій для вирішення екологічних проблем. В свою чергу, розвиток газової інфраструктури має враховувати потреби всіх регіонів держави.

Положення щодо надання послуг з «постачання останньої надії» також передбачено законом про енергетику Чеської Республіки. Загальне поняття такої послуги повністю ідентичне загальноєвропейському явищу «постачання останньої надії». Постачальник останньої надії зобов'язаний постачати газ споживачу, чий постачальник:

- втратив дозвіл або можливість постачати газ,
- не виконує фінансові умови щодо клірингу;
- у випадку постачання газу за договором пулінгу (угода між кількома сторонами, що яка укладається для спільного використання та об'єднання ресурсів для досягнення більш ефективного управління, зберігання або транспортування природного газу. Такі договори зазвичай використовуються для оптимізації витрат, підвищення надійності постачання та забезпечення більш гнучкого реагування на попит. Учасники пулінгу об'єднують свої ресурси, такі як обсяги газу, транспортні потужності або сховища).

Цікавим положенням закону є наступне: зобов'язання «постачальника останньої надії» постачати газ не поширюється на споживача, споживання газу якого за останні 12 місяців перевищило 630 МВт-год, за винятком споживання для забезпечення питної води або очищення стічних вод. Постачальник останньої надії також не зобов'язаний постачати газ у разі виявлення несанкціонованого споживання.

Щодо умов надання відповідної послуги, то «постачальник останньої надії» зобов'язаний опублікувати на своєму веб-сайті умови постачання газу. Управління з енергетичного регулювання приймає рішення про покладення зобов'язання змінити умови, якщо вони створюють значний дисбаланс прав та обов'язків на шкоду споживачеві.

У разі наявності обґрунтованого занепокоєння (сумніву), що поточний «постачальник останньої надії» на визначеній території не зможе забезпечити виконання своїх зобов'язань, Управління з енергетичного регулювання негайно приймає рішення про покладення обов'язків «постачальника останньої надії» на іншого «постачальника останньої надії» або іншого власника ліцензії.

Законом також передбачено, що «постачальником останньої надії» зазвичай обирається та установа, яка здійснює постачання до найбільшої кількості об'єктів споживачів на відповідній території.

Постачальник останньої надії має обов'язково повідомити відповідного споживача про дату початку поставки, ціну та інші умови поставки. Зобов'язання щодо постачання «останньої надії» припиняється після закінчення 3 місяців з моменту його виникнення, якщо споживач не змінив постачальника газу до закінчення цього строку. Якщо споживач не змінив постачальника газу за відповідний період, споживає газ і не прострочив жодного платежу за постачання газу, після закінчення періоду на обрання нового постачальника, у «постачальника останньої надії» виникає зобов'язання на невизначений термін, предметом якого є постачання газу за ціною постачання та умовами, які постачальник останньої надії надсилав на адресу споживача. В такому разі обов'язкова письмова форма договору не застосовується.

В свою чергу, згаданий раніше закон Федеративної Республіки Німеччини в галузі ринку природного газу розосередив положення щодо спеціальних обов'язків у різних параграфах. Зокрема, параграф 1 (Мета та сфера застосування) окреслив основні цілі закону, включаючи забезпечення безпечного, доступного, зручного для споживачів, ефективного та екологічно безпечного постачання природного газу. Параграфом 3 (Визначення) надано пояснення ключових термінів, що використовуються в законі, що забезпечує чіткість та однакове застосування закону (відповідні положення із термінами наявні у всіх законах досліджуваних країн). Параграф 11, присвячений загальній безпеці постачання, передбачає, що енергопостачальні компанії повинні забезпечувати безпечне та надійне постачання природного газу населенню. Це включає в себе підтримку достатньої потужності та резервів для задоволення попиту. Крім того, законом встановлено обов'язок постачальників газу надавати (універсальні) послуги всім споживачам у межах визначеної території постачання за обґрунтованими та

недискримінаційними цінами та на недискримінаційних умовах. Оператори мереж зобов'язані експлуатувати, обслуговувати та розвивати безпечні та надійні газові мережі, забезпечуючи недискримінаційний доступ та прозору інформацію для учасників ринку.

Також, Закон ФРН про енергетику містить положення, присвячені «постачальнику останньої надії». Так, кожен оператор газорозподільної мережі повинен забезпечити призначення «постачальника останньої надії» на території своєї мережі. Постачальник «останньої надії» зобов'язаний постачати природний газ споживачам, якщо їхній поточний постачальник не виконує своїх зобов'язань, наприклад, у випадку неплатоспроможності або втрати ліцензії. Постачальник «останньої надії» повинен надавати природний газ цим споживачам на регульованих умовах, щоб забезпечити безперервність постачання та захистити споживачів від перебоїв. Умови та тарифи, за якими працює «постачальник останньої надії», мають бути справедливими, прозорими та недискримінаційними, і вони підлягають затвердженню та нагляду з боку Федерального мережевого агентства (Bundesnetzagentur). Агентство може втручатися, якщо призначений «постачальник останньої надії» не виконує своїх зобов'язань, у тому числі накладати штрафні санкції або вимагати коригувальних дій. Призначення «постачальника останньої надії», як правило, відбувається в рамках формального процесу, яким керують оператори газорозподільних мереж за погодженням з Федеральним агентством з газопостачання (Bundesnetzagentur). Цей процес гарантує, що завжди є надійний постачальник, який може втрутитися у разі потреби.

У Словаччині поняття «постачальника останньої надії» для природного газу визначено та врегульовано Законом «Про енергетику» (Закон № 251/2012). Постачальника останньої надії призначає Управління з регулювання мережевих галузей (ÚRSO). Цей постачальник відповідає за постачання природного газу споживачам, коли їхній первинний постачальник не може здійснювати постачання через неплатоспроможність, відкликання ліцензії або з інших причин. Він повинен працювати за регульованими умовами та тарифами, встановленими ÚRSO, щоб забезпечити справедливе ставлення до споживачів. Умови та тарифи повинні бути прозорими, недискримінаційними та загальнодоступними. Споживачі, які отримують послуги від «постачальника останньої надії», повинні

бути поінформовані про умови та тривалість «аварійного» постачання. Їм повинна бути надана допомога у пошуку нового постійного постачальника для якнайшвидшого переходу від «постачальника останньої надії».

Таким чином, з огляду на викладене вище, у досліджуваних країнах – Польщі, Угорщині, Румунії, Чехії, Словаччині та Німеччині – положення про покладення спеціальних обов’язків (PSO) на ринку природного газу та діяльність «постачальників останньої надії» демонструють значну схожість, забезпечуючи захист споживачів та стабільність газопостачання. Ці узгоджені положення у відповідних країнах свідчать про скоординований підхід ЄС до забезпечення енергетичної безпеки, захисту прав споживачів та ринкової стабільності в газовому секторі.

Розділ 6. Принципи регіонального формування та функціонування операторів регіональних газових мереж

Принципи регіонального формування та функціонування операторів регіональних газових мереж мають вирішальне значення для забезпечення безпечного, ефективного та надійного постачання природного газу. Ці принципи, як правило, встановлюються національним законодавством та нормативно-правовою базою, що відповідає більш широким директивам Європейського Союзу.

У попередніх розділах вже акцентувалась увага на окремих принципах функціонування ринків природного газу у різних країнах ЄС: відокремлення таких видів діяльності як транспортування, розподіл, постачання та видобуток газу задля уникнення конфлікту інтересів та сприяння чесній конкуренції, ліцензування, дотримання технічних, фінансових стандартів, стандартів безпеки та екологічних стандартів, територіальне розмежування, доступ третіх сторін та недискримінація, прозорість, звітність, якість обслуговування та надійність, захист прав споживачів, екологічна та соціальна відповідальність тощо. Всі ці аспекти є актуальними і в контексті формування та функціонування регіональних газових мереж. Таким чином, можна дійти до висновку, що загальні принципи у досліджуваних державах є схожими, а структура формування та функціонування операторів регіональних газових мереж є подібною.

Формування та функціонування операторів регіональних газових мереж у Німеччині регулюється комплексною нормативно-правовою базою, покликаною забезпечити безпечне, ефективне та надійне постачання природного газу. Ці принципи в першу чергу кодифіковані в Законі про енергетичну галузь (Energiewirtschaftsgesetz, EnWG), який відповідає директивам Європейського Союзу щодо сприяння конкуренції, прозорості та захисту прав споживачів.

Одним з наріжних принципів Закону є відокремлення діяльності з транспортування, розподілу та постачання газу. Таке розділення має на меті запобігти конфлікту інтересів та сприяти чесній конкуренції. Відповідно до Розділу 10 EnWG, оператори газотранспортної системи (TSO) та оператори газорозподільних систем (DSO) повинні бути юридично та функціонально відокремлені від газопостачальних компаній. Це означає, що оператори ГТС та оператори ГРМ повинні працювати незалежно, з окремим управлінням,

фінансовими рахунками та процесами прийняття рішень, забезпечуючи неупередженість та недискримінацію в роботі мережі.

Створення регіональних операторів газових мереж вимагає отримання ліцензій від Федерального мережевого агентства (Bundesnetzagentur). Відповідно до Розділів 4 та 5 EnWG, оператори повинні продемонструвати технічну та фінансову спроможність, дотримання стандартів безпеки та охорони навколишнього середовища, а також здатність надавати надійні послуги. Bundesnetzagentur відповідає за моніторинг дотримання цих вимог, забезпечуючи дотримання операторами необхідних стандартів для ефективної та безпечної роботи.

Закон також передбачає визначення територіальних меж діяльності регіональних операторів газових мереж. Таке територіальне розмежування, описане в Розділі 20, є важливим для уникнення дублювання та забезпечення ефективного управління мережею. За кожним оператором закріплений певний географічний регіон, що забезпечує чітку відповідальність та підзвітність. Така регіоналізація допомагає оптимізувати управління газовою мережею і запобігає розвитку надлишкової інфраструктури.

Фундаментальним принципом, закріпленим в EnWG, є гарантія недискримінаційного доступу третіх сторін до газової мережі. Розділ 21 EnWG передбачає, що оператори повинні надавати всім учасникам ринку, в тому числі новим учасникам, доступ до мережі на справедливих та регульованих умовах. Тарифи та умови доступу регулюються Bundesnetzagentur з метою забезпечення прозорості та справедливості. Цей принцип відкритого доступу сприяє конкуренції та заохочує нових гравців виходити на ринок, підвищуючи загальну ефективність ринку.

Прозорість є критично важливим елементом функціонування регіональних операторів газових мереж. EnWG вимагає від операторів публікувати детальну інформацію про пропускну спроможність мережі, коефіцієнти використання та графіки технічного обслуговування. Розділ 23 зобов'язує регулярно звітувати перед Bundesnetzagentur про операційні показники, цілісність мережі та дотримання регуляторних вимог. Така прозорість гарантує, що учасники ринку та споживачі мають доступ до необхідної інформації, сприяючи підвищенню довіри та підзвітності на газовому ринку.

Відповідальність за постійний розвиток, обслуговування та модернізацію газової мережі лежить на операторах. Відповідно до Розділу 11 EnWG, оператори повинні забезпечувати безпеку, надійність та ефективність інфраструктури. Інвестиційні плани та великі інфраструктурні проекти потребують схвалення Bundesnetzagentur для забезпечення відповідності національній енергетичній політиці та стратегічним цілям. Цей регуляторний нагляд гарантує, що розвиток мережі відповідає більш широким енергетичним цілям, а інвестиції в інфраструктуру є виваженими та ефективними.

Якість обслуговування є критично важливим аспектом EnWG. Розділ 17 встановлює стандарти, яких повинні дотримуватися оператори регіональних газових мереж, включаючи надійність постачання, стабільність тиску та час реагування на інциденти та скарги. Bundesnetzagentur контролює дотримання цих стандартів і має повноваження накладати штрафи за їх недотримання. Така нормативна база гарантує, що оператори підтримують високу якість послуг, а будь-які проблеми оперативно вирішуються.

EnWG вимагає від регіональних операторів газових мереж розробляти та підтримувати в актуальному стані комплексні плани реагування на надзвичайні ситуації. Розділ 15 зобов'язує операторів бути готовими до потенційних перебоїв у постачанні, технічних збоїв та інших надзвичайних ситуацій. Для забезпечення готовності та ефективного реагування необхідні регулярні навчання та координація з національними та регіональними органами влади. Така готовність має вирішальне значення для підтримання безпеки постачання та захисту споживачів під час непередбачуваних подій.

Екологічна стійкість та соціальна відповідальність є невід'ємною частиною принципів, якими керуються регіональні оператори газових мереж. ЕнРГ заохочує операторів до впровадження сталих практик, включаючи заходи з енергоефективності та мінімізації впливу на навколишнє середовище. Розділ 49 підкреслює важливість взаємодії з місцевими громадами та зацікавленими сторонами для вирішення соціальних проблем і забезпечення того, щоб розвиток мережі відповідав потребам громади. Такий цілісний підхід гарантує, що газова мережа функціонує стабільно та відповідально.

Закон Угорщини про енергетику визначає територіальні межі для регіональних операторів газових мереж з метою уникнення дублювання та

забезпечення ефективного управління мережею. Операторам призначаються конкретні регіони для управління, що забезпечує чітку відповідальність та підзвітність. Оператори регіональних газових мереж повинні публікувати детальну інформацію про пропускну спроможність мережі, коефіцієнти використання та графіки технічного обслуговування. Регіональні оператори газових мереж зобов'язані розробляти та підтримувати в актуальному стані плани реагування на надзвичайні ситуації для усунення потенційних перебоїв у постачанні, технічних збоїв та інших надзвичайних ситуацій. Діяльність регіональних операторів ґрунтується на таких принципах як розділення та незалежність, регуляторний нагляд, прозорість, відкритий доступ, стандарти якості послуг, захист прав споживачів, готовність до надзвичайних ситуацій та сталі практики. Угорський регуляторний орган у сфері енергетики та комунальних послуг (МЕКН) відіграє центральну роль у нагляді за дотриманням цих принципів для забезпечення ефективної роботи газової мережі та захисту інтересів споживачів. Крім того, в контексті дослідження варто відмітити, що у законі міститься ряд вимог до створення функціонування підприємств, які планують здійснювати діяльність з розподілу природного газу. Перш за все, це стосується технічних можливостей: наявність засобів обліку та передачі даних, забезпечення безперервної експлуатації та нагляду за цими засобами в межах своєї організації або організації особи, яка виконує цю діяльність на умовах аутсорсингу за погодженням з контролюючим органом, а також організація управління технічного обслуговування і усунення несправностей в межах своєї організації тощо. Підприємство, що здійснює розподіл природного газу має укласти договір із власником розподільного трубопроводу для експлуатації та технічного обслуговування ділянок трубопроводу. До того ж, так званий розподільник природного газу повинен мати систему передачі даних та ІТ-систему, здатну обмінюватися даними з ІТ-системами системних операторів, як визначено в мережевому кодексі, яка є незалежною від вертикально інтегрованого суб'єкта господарювання та його дочірніх підприємств, і яка надає оператору газотранспортної системи достовірні щоденні дані про стан розподілу газу, а також дані та обмін даними з користувачами системи, як визначено в мережевому кодексі.

Заявник на отримання ліцензії на діяльність з розподілу природного газу повинен подати заявку на отримання ліцензії. Статутний капітал заявника повинен становити не менше 300 мільйонів форинтів. Заявник повинен мати:

- бізнес-план на 3 роки, перевірений аудитором відповідно до критеріїв, встановлених законом, який включає діяльність з розподілу природного газу та пов'язані з нею витрати і грошові потоки, окремо від інших видів діяльності заявника;
- 3-річна оцінка потреб потенціалу та отримані на її основі специфікації запланованого розвитку;
- підтвердження можливості забезпечувати автономне управління, надавати недискримінаційні послуги користувачам системи та експлуатувати власну технічну систему відповідно до стандартів якості послуг, встановлених контролюючим органом у своїх рішеннях;
- мати у своїй організації професійний персонал, необхідний для здійснення професійного планування, управління та контролю, необхідних для виконання діяльності ліцензіата,
- наявність служби технічного контролю (диспетчеризації) та резервна служба для постійного моніторингу роботи системи розподілу,
- наявність пулу експертів у власній організації, здатних формулювати потреби розвитку та контролювати загальний процес розвитку,
- організаційні, нормативно-правові, матеріальні та кадрові умови, необхідні для здійснення діяльності, що підлягає ліцензуванню, в умовах, що відрізняються від звичайного ведення бізнесу, як це передбачено в господарських правилах,
- угоди з постачальниками універсальних послуг або трейдерами, які постачають газ споживачам у регіоні, де вони працюють,
- наявність система передачі даних та ІТ-система, обладнання обліку та передачі даних;
- опис території діяльності, включаючи муніципалітети, частини муніципалітетів та райони;
- детальний опис трубопроводу.

Крім того, розподільник природного газу повинен забезпечити доступ до інформації на рівних умовах. Вимірювальне обладнання, вимірювальна станція, передавач та, у випадку побутових споживачів, регулятор тиску є власністю розподільника природного газу.

Розподільник природного газу несе відповідальність лише за збитки, спричинені незаконним відключенням з причин, що залежать від розподільника природного газу, та сплачує споживачеві штраф, передбачений правилами ведення бізнесу розподільника природного газу.

Постачальник природного газу в Угорщині також має відповідати певним вимогам, зокрема ліцензійним (для отримання ліцензії на провадження такої діяльності):

- наявність бізнес-плану на 1 рік, перевірений аудитором відповідно до критеріїв, викладених у законі, що охоплює такий вид діяльності, пов'язані з нею витрати та рух грошових коштів окремо від інших видів діяльності заявника;
- наявність персоналу із відповідною кваліфікацією, що здатний забезпечити виконання діяльності, що підлягає ліцензуванню;
- розроблені процедури та вимоги, необхідні для здійснення діяльності, що підлягає ліцензуванню, у разі перебоїв, кризи або обмеження постачання природного газу,
- наявність системи передачі даних;
- фінансова гарантія для здійснення такого виду діяльності.

В інтересах прозорості, безпеки постачання та захисту споживачів ліцензіат повинен забезпечити, щоб у контексті своєї діяльності підприємство забезпечило, що споживачі мають доступ до власних даних та інформації, що становить суспільний інтерес.

Формування та функціонування регіональних операторів газових мереж у Польщі регулюється кількома принципами та правилами, спрямованими на забезпечення безпечного, надійного та ефективного розподілу природного газу. Ці принципи викладені в різних законодавчих актах, насамперед у Законі про енергетику (Prawo energetyczne), і контролюються Управлінням регулювання енергетики (Urząd Regulacji Energetyki - URE). Для легальної діяльності

оператори регіональних газових мереж повинні виконати майже ті самі умови, що і в інших державах: отримати ліцензію контролюючого органу (URE) та дотримуватись подальших ліцензійних умов. Процес подання заявки на отримання ліцензії включає демонстрацію технічної та фінансової спроможності, дотримання стандартів безпеки, екологічних норм та мати та плани розвитку мережі. Такі оператори несуть відповідальність за будівництво, розширення та модернізацію газорозподільної мережі в межах визначених ними регіонів. Плани розвитку повинні узгоджуватися з національною та регіональною енергетичною політикою та отримати схвалення від URE.

Законом про енергетику встановлено ряд обов'язків таких операторів, зокрема оператори несуть відповідальність за застосування об'єктивних та прозорих правил, що забезпечують рівне ставлення до користувачів системи та враховують вимоги охорони навколишнього середовища:

- Забезпечують безпеку постачання газоподібного палива шляхом забезпечення безпечної експлуатації газової системи та виконання контрактів з користувачами цієї системи;
- запобігають, управляють та усувають перевантаження газової системи та надають послуги у спосіб, що забезпечує максимальне використання потужностей газової системи;
- здійснюють експлуатацію, технічне обслуговування та ремонт мереж, установок та обладнання;
- співпрацюють з іншими учасниками ринку з метою надійної та ефективної експлуатації газових систем;
- підтримують параметри якості палива в газовій системі;
- надають послуги, необхідні для належного функціонування газових систем тощо.

Оператори газових мереж повинні подавати запропоновані тарифи до URE з метою їх затвердження. Тарифи переглядаються, щоб переконатися, що вони відображають фактичні витрати, є справедливими та не містять невиправданих витрат. Оператори також зобов'язані відповідати певним стандартам якості послуг, таким як своєчасне підключення, надійне постачання та оперативне

реагування на збої, а також впровадити заходи щодо підвищення енергоефективності та зменшення втрат у розподільній мережі.

Такі суб'єкти зобов'язані подавати регулярні звіти до URE з детальним описом операційної ефективності, фінансового стану та дотримання нормативних вимог. Крім того, вони мають підтримувати прозорість у роботі, включаючи чітке інформування громадськості та зацікавлених сторін про тарифи, умови обслуговування та плани розвитку.

URE здійснює нагляд за діяльністю операторів щодо дотримання всіх нормативних вимог: проводить аудити, огляди діяльності та фінансів оператора. До операторів, які порушують правила, можуть бути застосовані покарання, зокрема штрафи, призупинення дії ліцензій або інші коригувальні заходи.

Дотримуючись цих принципів, оператори регіональних газових мереж у Польщі забезпечують ефективну, безпечну та надійну доставку природного газу споживачам.

Чеська Республіка має ті самі загальні принципи організації та діяльності регіональних операторів щодо розділення видів діяльності, ліцензування, стандартів обслуговування, операційної прозорості, відкритості та відсутності дискримінації. Цікавою особливістю цієї держави є процедура та умови ліцензування. Ліцензія надається максимум на 25 років для таких видів діяльності як виробництво електроенергії, видобуток газу та виробництво теплової енергії. На невизначений строк може бути надано ліцензію на транспортування газу, розподіл газу, управління газосховищем, розподіл теплової енергії, діяльність оператора ринку. В свою чергу, ліцензія строком на 5 років видається на торгівлю електроенергією та газом. Ліцензії можуть бути надані фізичним та юридичним особам. Умовами надання ліцензії фізичній особі є наявність повної дієздатності, чесність, професійна компетентність або призначення відповідального представника. Якщо за ліцензією звертається юридична особа, умови, встановлені до фізичної особи, повинні бути виконані членами керівного органу. Крім того, призначення відповідального представника є умовою надання ліцензії юридичній особі. Фізична або юридична особа, яка подає заяву на отримання ліцензії, повинна продемонструвати, що вона має фінансові та технічні можливості для забезпечення виконання ліцензованої діяльності. Такий суб'єкт повинен надати докази права власності або користування енергетичним

обладнанням, яке буде використовуватися для здійснення ліцензованої діяльності. Якщо заявник не є власником енергетичного обладнання, він також зобов'язаний надати згоду власника енергетичного обладнання на його використання для цілей, визначених цим Законом, що він принаймні має право користуватися або іншим чином експлуатувати будівлю.

Для цілей цього Закону особа не вважається добросовісною, якщо вона була засуджена за злочин, вчинений умисно, до позбавлення волі на строк не менше одного року, або за правопорушення, вчинене навмисно, факти якого пов'язані з підприємницькою діяльністю і яке не підпадає під формулювання першого варіанту, або за злочин, вчинений з необережності, факти якого пов'язані з діяльністю підприємств енергетичної галузі, якщо тільки з нею не поведуться так, ніби вона не була засуджена.

Під професійною компетентністю для видачі ліцензії розуміється повна вища освіта в технічній галузі та стаж роботи за фахом 3 роки або повна середня професійна освіта в технічній галузі з атестатом про повну загальну середню освіту та стаж роботи за фахом 6 років.

Фінансова спроможність означає здатність заявника фінансово забезпечити діяльність, на яку вимагається ліцензія, і здатність забезпечити виконання зобов'язань протягом щонайменше 5 років. Заявник на отримання ліцензії не є фінансово спроможним, якщо він має заборгованість зі сплати податків, зборів і платежів, внесків на соціальне страхування, внесків на державну політику зайнятості або внесків на загальне медичне страхування, а також штрафів.

Ліцензія видається на підставі письмової заяви. Заява на отримання ліцензії для фізичної особи повинна містити:

- ім'я та прізвище, постійне місце проживання, реєстраційний номер, якщо такий є, або дату народження;
- якщо особа призначає відповідального представника, також наступну інформацію про відповідального представника;
- предмет і сферу діяльності, визначену територію, перелік наявних ліцензій;
- найменування компанії, якщо заявник зареєстрований у Комерційному реєстрі, та особистий ідентифікаційний номер (далі - "ідентифікаційний номер"), якщо він йому присвоєний,

- необхідний період, на який видається ліцензія, та запропоновану дату початку ліцензованої діяльності,
- у випадку іноземної фізичної особи - місце проживання за межами Чеської Республіки, місце проживання в Чеській Республіці, якщо воно було надано.

Заява на отримання ліцензії для юридичної особи повинна містити

- комерційне найменування або найменування та місцезнаходження юридичної особи, ім'я та прізвище, номер народження та ідентифікаційний номер, якщо такий є, а також місце проживання особи або осіб, які є членами керівного органу, та спосіб, у який вони діють від імені юридичної особи;
- предмет і сферу діяльності;
- ідентифікаційний номер, якщо такий є,
- дані відповідального представника,
- необхідний період, на який видається ліцензія, та пропонована дата початку ліцензованої діяльності,
- у випадку іноземної юридичної особи - місцезнаходження організаційного підрозділу в Чеській Республіці та дані щодо керівника організаційного підрозділу; якщо відповідальним представником або керівником організаційного підрозділу є особа, яка проживає за межами Чеської Республіки, також місце проживання в Чеській Республіці, якщо він проживає в Чеській Республіці.

Орган енергетичного регулювання повинен, з метою демонстрації добросовісності заявника, може запитувати витяг з реєстру судимостей, а для підтвердження відсутності у заявника заборгованості з податків, зборів, мита або заборгованості зі сплати внесків на соціальне страхування та внесків на державну політику зайнятості, такий орган запитує інформацію та документи у податкового органу, органу управління соціального забезпечення та митного органу або перевіряє цей факт в інформаційній системі публічної адміністрації, якщо заявник не додав такі документи до заяви про видачу ліцензії або до заяви про внесення змін до рішення про видачу ліцензії. Податковий орган, орган управління

соціального забезпечення та митний орган зобов'язані надати запитовані документи та інформацію протягом 7 днів з дня отримання запиту.

Здобувач ліцензії зобов'язаний негайно повідомляти Управління з енергетичного регулювання про будь-які зміни в інформації, наданій у заяві про видачу ліцензії та в документах, що додаються до заяви про видачу ліцензії, які відбулися після подання заяви про видачу ліцензії.

У Румунії профільний закон про енергетику містить положення про визначені зони обслуговування, тобто в державі передбачено територіальні межі для регіональних операторів газових мереж, щоб уникнути дублювання та забезпечити ефективне управління мережею. Операторам призначаються конкретні регіони для управління, що забезпечує чітку відповідальність та підзвітність.

В свою чергу, загальні умови про видачу ліцензії є схожими до положень вже проаналізованого законодавства інших країн. При цьому, варто звернути увагу на положення статті 11 румунського закону про енергетику, яке передбачає заходи з призупинення дії та анулювання дозволів і ліцензій. Так, у разі невиконання власником дозволу своїх юридичних зобов'язань, а також у разі недотримання умов, обмежень, заборон або завдань, встановлених ліцензією, виявлених компетентним органом *ex officio* або за повідомленням третіх осіб, або за повідомленням власника, компетентний орган може діяти наступним чином:

1) якщо порушення або невиконання зобов'язань не пов'язане з виною власника, він призначає

- період відповідності, якщо ситуація, що склалася, може бути виправлена;
- відкликання дозволу або, відповідно, ліцензії, якщо ситуація, що склалася, є незворотною;

2) якщо порушення або невиконання зобов'язань відбувається з вини власника, він видає розпорядження про

- призупинення дії дозволу, відповідної ліцензії, на визначений термін з метою виправлення ситуації, що склалася, та дотримання вимог дозволу, якщо ситуація, що склалася, може бути виправлена;

- відкликання дозволу, ліцензії, якщо ситуація, що склалася, є незворотною.

Отже, принципи регіонального формування та функціонування операторів регіональних газових мереж створюють надійну основу для забезпечення безпечного, ефективного та надійного постачання природного газу. Ця комплексна нормативно-правова база не лише сприяє чесній конкуренції та ефективності ринку, але й гарантує, що система постачання природного газу функціонує у спосіб, який є одночасно стійким та соціально відповідальним.

Висновки

Створення єдиного внутрішнього енергетичного ринку є одним з основних пріоритетів політики Європейського Союзу у сфері енергетики та забезпечення енергетичної безпеки. Функціонування ринку природного газу в Європейському Союзі регулюється комплексом директив та регламентів, спрямованих на лібералізацію ринку, забезпечення конкуренції та захист інтересів споживачів.

Повномасштабне вторгнення російської федерації в Україну мало значний вплив на енергопостачання Європейського Союзу. За останні десятиліття російська федерація стала найважливішим постачальником енергоресурсів до ЄС. Однак, значною мірою державам-членам Європейського Союзу вдалось позбутися залежності від росії щодо поставок викопного палива за відносно короткий період часу, а також забезпечити доступну енергію для населення та промисловості, обмежити зростання цін для споживачів та зменшити залежність від російських енергоносіїв.

Ринки природного газу в державах-членах Європейського Союзу функціонують за різними моделями, що відображають національні особливості, історичний розвиток та регуляторні підходи. Незважаючи на різноманітність моделей, всі вони підпорядковуються загальним принципам та нормам, встановленим ЄС, зокрема Директивою 2009/73/ЄС та Регламентом (ЄС) №715/2009. Ці документи спрямовані на створення єдиного внутрішнього ринку природного газу, забезпечення конкуренції та захист прав споживачів.

Одним із ключових принципів функціонування ринку природного газу в державах-членах ЄС є його лібералізація. Це передбачає створення умов для вільного входу на ринок нових гравців, демонополізацію, і розділення діяльності з видобутку, транспортування та постачання газу. Лібералізація спрямована на зменшення впливу монополій та сприяння розвитку конкуренції. Крім того, до газової інфраструктури гарантований доступ третіх сторін, що дозволяє новим постачальникам конкурувати на рівних умовах з уже існуючими компаніями.

Конкуренція є основним двигуном ефективності та інновацій на ринку природного газу. ЄС активно сприяє розвитку конкурентного середовища, що забезпечує споживачам доступ до різноманітних пропозицій та сприяє зниженню цін. Регулювання тарифів на природний газ запобігає зловживанням

монопольним становищем і забезпечення справедливих умов для всіх учасників ринку. Забезпечення прозорості в діяльності газових компаній, включаючи публікацію інформації про тарифи, умови доступу та інвестиційні плани сприяє підвищенню довіри споживачів та інвесторів. Не менш важливим є захист прав споживачів, які повинні мати доступ до якісних послуг за справедливими цінами, а також мати можливість вибирати постачальників на основі своїх потреб. У контексті глобальних зусиль з боротьби зі зміною клімату, держави-члени ЄС приділяють особливу увагу екологічній стійкості газового ринку. Це включає стимулювання використання більш чистих видів енергії та зменшення викидів парникових газів.

Кожна країна, що входила до предмету аналізу в межах даного звіту, на виконання положень директив ЄС має регуляторний орган у сфері управління паливно-енергетичним комплексом та сприяння конкуренції. Регулятори, такі як Управління регулювання енергетики (URE) в Польщі, MEKH в Угорщині, ANRE в Румунії, ERÚ в Чехії, URSO в Словаччині та Bundesnetzagentur в Німеччині, відіграють ключову роль у моніторингу ринків, ліцензуванні операторів та встановленні тарифів. Ці органи забезпечують дотримання національних та європейських нормативів, сприяють розвитку конкуренції та захисту споживачів, здійснюють діяльність з видачі ліцензії операторам, стежать та встановлюють ціни і тарифи, здійснюють моніторинг діяльності на ринку природного газу, розробляють методику розрахунку та затвердження тарифів відповідних тарифів.

Газові біржі в Європейському Союзі є важливими платформами для торгівлі природним газом, що забезпечують прозорість цін і сприяють конкурентному середовищу. Найбільшою газовою біржою в Європі є Title Transfer Facility (TTF), розташована в Нідерландах, а саме є частиною мережі Gasunie, що управляє газотранспортною системою Нідерландів. TTF є головним хабом для торгівлі природним газом у Європі і відіграє ключову роль у встановленні цін на газ у регіоні. Ціни на газ, встановлені на TTF, використовуються як основний референтний індикатор для багатьох інших газових ринків у Європі. Газові біржі, як-от TGE у Польщі, BRM в Румунії та інші, відіграють важливу роль у формуванні цін і забезпеченні конкурентного середовища на ринку природного газу.

Порядок обліку споживання природного газу та оплати всіх складових кінцевої ціни за спожитий газ побутовими споживачами є стандартизованим і прозорим, що сприяє довірі споживачів до ринку.

Спеціальні обов'язки на газовому ринку є важливим механізмом, що впроваджується в Європейському Союзі для забезпечення надійного, безпечного та справедливого постачання природного газу всім споживачам, особливо вразливим групам населення. Ці зобов'язання встановлені в більш широкому контексті нормативно-правової бази ЄС, яка спрямована на створення конкурентного та інтегрованого внутрішнього енергетичного ринку.

Зважаючи на різноманітність географічних та економічних умов, кожна країна адаптувала загальноєвропейські принципи до своїх національних особливостей, що дозволяє забезпечити ефективне функціонування ринку природного газу. Таким чином, досвід країн ЄС може слугувати прикладом для України у процесі реформування та розвитку власного ринку природного газу, сприяючи підвищенню його ефективності, стабільності та прозорості.